

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

YIL:40

SAYI:469

OCAK 2017

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Ahmet KAYASANDIK

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Kudret ALTUN (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@myinet.com

alimgercel@myinet.com

YIL: 40 ★ SAYI: 469 ★ OCAK, 2017

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Av. Nevzat Türkten ve Erciyes Bedrettin KELEŞTİMUR.....	1
Irak'ta Türk Varlığı Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ.....	3
Antakya'da Hamam Geleneğinin Geçmişten Günümüze Aktarılmasında Antakyalı Hanımların Rolü Doç. Dr. Bülent ARI.....	9
Yaşlılık (Şiir) Dr. Yüksel SATOĞLU GEMALMAZ.....	13
Kazakistan-Anadolu Türk Halk Kültürü Konusunda Söyleşi Murit TOLEGENOV.....	14
Tasavvufi Sicilleme (Şiir) Mahcubî (Doğan KAYA).....	19
Gözyaşı Kilimi (Şiir) Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....	19
Bahtiyar Vahapzâde'ye Hasret M. Hâlistin KUKUL.....	20
Adım Türk Benim (Şiir) Kadir KARAMAN.....	21
Evlilik Bu Kadar Ucuz mu? Musa SERİN.....	22
Anadolu Dergileri (Şiir) Bekir OĞUZBAŞARAN.....	23
Atasözü, Deyim ve Sözcük Derlemelerim-II M. Güner DEMİRAY.....	23
Bu Sevda Başka Sevda Mahir ADİBEŞ.....	25
Bayram Seyrân (Şiir) Ahmet ŞAHİN.....	25
Tarihî Olaylar Çerçevesinde Ahıska Ağrıtları Ramazan ETYEMEZ.....	26
Dil Saklarsa Saklasın (Şiir) Hüseyin Hakan KURTARAN.....	31
Azerbaycan'ın Millî Kahramanı Mübariz Üzerine Abdülkadir GÜLER.....	32

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 120 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

Av. Nevzat Türkten, “Kayseri’nin Kültür Abidesi...” olarak biliniyordu!
Bir ömrü, “sanata, edebiyata ve araştırmaya...” adadı!

Elazığ’da, Av. Fikret Memişoğlu’nun oynadığı rolü Kayseri’de, Av. Nevzat Türkten oynayacaktı!

Onlar, “Vakıf İnsanlar!”

Hadis, “bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir!”

O gerçekten, “bir beyefendiydi!”

O, Kayseri’nin “ak saçlı bilge kişisiydi!”

O bir, “Horasan Ereni...” Alperen ruhuna sahiptir!

Sürekli, “tebessüm eden bir yüzü!”

İnsana baktığında, “özgüven...” veriyordu

Kayseri’nin “hafızası...”

Sanat camiasının, “akıl defteriydi!”

Geçtiğimiz gün, “88 yaşında Hakk’a yürüdü!”

Hâl kimliğiyle bir, “Alperen...” daha göçtü!

Millî davalara inanmış üç tane “Nevzat...” bilirim.

“Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Nevzat Kösoğlu ve Av. Nevzat Türkten...”

Her üçü de “güzel çığırılar...” açtılar!

Her üçü de “idealist...” insanlardı!

Her üçü de “eserler...” verdiler!

Her üçü de “nefislerini ayakları altına...” aldılar

Her üçü de, “fedakarlığın zirvesinde...” anıldılar

Her üçü de “sevildiler...”

Her üçünün de “sosyal mühendislik...” yönleri vardı!

Her üçü de “sivil anlayışın gelişmesinde...” roller üstlendiler

Her üçünün de “gazetecilik kimlikleri...” bulunuyordu!

Her üçü de “kadir kıymet bilen...” şahsiyetlerdi!

Her üçü de “Türk Dünyasının Birliğine...” inanmış birer beyefendi!

Av. Nevzat Türkten ile ilk akla gelen “Erciyes dergisidir”

Bozkır Anadolu’nun “en eski dergileri arasında...” yerini alır.

O dergiler, Anadolu’nun birer “irfan ocakları...”

Aralık 2016’da “Erciyes dergisinin 468. sayısı yayınlanıyordu!”

Dillere kolay “39 yaşında...”

Dergiler, “fikir ve düşünce kalelerimiz...”

Millî kültürümüzün “yaşayan kaynakları/gözeleleri!”

Av. Nevzat Türkten ile birlikte ilk akla gelen isim

Hiç şüphesiz ki “Âlim Gerçel...”

Av. Nevzat Türkten’in “kader/yol arkadaşı!”

İnancımız ne diyor “Kişi arkadaşının yolu/ dini üzerinedir”

Onlar, güzellikleri paylaştılar...

Koca bir ömrü, hayra ve hasenata harcadılar...

Anadolu ikliminin sıcak esintisi;

Erciyes dergisi “Kayseri Kültür ve Turizm Derneği...” adına

“Âlim Gerçel...” tarafından kutlu yoluna devam ediyor.

Erciyes dergisi “millî tefekkürümüz!”

Sesimiz, sözümüz, sohbetimiz, gayemiz, ufukumuz...

O gaye ve ufuk yolculuğu inşallah devam edecektir.

Erciyes dergisinde “şiiirlerim, makalelerim ve hikâyelerim yayınlandı!

Arşivlerime şöyle bir göz gezdirdiğimde

1985 nisan ayı 86. sayısında “Deprem...” isimli hikâyem yayınlanmış!

Ve sonraki yıllarda, “yazılarımız ve şiiirlerimiz...” yer alıyor.

Kayseri ve Erciyes dergisinin bizim hafızamızda “önemli yeri...” bulunuyor.

Erciyes dergisi hakkında, Elazığ basınında da birçok yazılarımız yer almış bulunuyor.

Erciyes dergisinin 400. sayısı hakkında “Günü-

şıġı Gazetesi'nde...” Öyle diyoruz:

Kayseri Erciyes dergisi,
1978 yılında yayın hayatına başlıyor,
Nisan 2011 tarihinde 400. sayısını,
'Anıt Sayı' olarak
Türkiye içinden ve Türkiye dışından şair ve ya-
zar dostların,
Kalemleriyle talanmasını arzu ediyorlar!
Erciyes dergisi ismiyle
İki vefalı, iki yürekli, iki dertli dost akla gelir:
Erciyes dergisinin sahibi,
Av. Nevzat Türkten...
Erciyes dergisinin Genel Yayın Müdürü
Âlim Gerçel...

Şeyh Edibali'nin rüyasındaki tasvirde ne vardır:
“Bir ulu ınar... O çınarın dalları, budakları
Kars'ta, Edirne'de, Tokat'ta, Bursa'da, Konya'da,
Erzurum'da, Elazıġ'da, İstanbul'da, Kayseri'de vs.
Anadolu'nun burçları diyebileceğimiz 'ocaklarda'
gönül ıralarını yakmışlardır...”

Hayatın, neslin, ruhun korunması yolunda, bir
iman ve aksiyon görevini üstlenen dergilerimiz...
Onlarda o kadar canlıdır ki gurbetten silaya
hasret köprülerimiz...

Destanlarımız, masallarımız, efsanelerimiz...
Zevkimizin, estetiġimizin, inceliġimizin, sade-
liġimizin, zarafetimizin aynası olarak
Anne sütü kadar saf, safiyane duygularla bezen-
diġimiz/ boyandığımız o üslup zenginliġiyle güzel
Anadolu'muzun bütün gönül limanlarına uġ-
rayan ses ve söz imbiġimiz!

Erciyes'e 400. sayısıyla merhaba diyorum...
33 yıl bir hoş sedadır... O sedayla içimdeki ri-
tim, merhaba diyor 33 yıla...”

Rahmet Mekân Nevzat Türkten anısında yaz-
dığımız bir şiirde de Öyle diyoruz:

Dost yüzün aynası, sözün halveti olur
Gönül penceresi, gözün siması olur
Sorarsan gerçek dostu şu fani dünyada
Ne para, ne makam, ne şöhret ile olur...”

Bir farklı yazımızda ise şu ifadeleri kullanmışız:
“Ben şahsen, Av. Nevzat Türkten'i Elazıġ'ın
1960'lı yıllarında Yeni Fırat Dergisini ıkararak

Harput'un kültürüne, sanatına, musikisine,
halk bilimine büyük önem vererek belki de ilk defa

araştırma ruhunu o günün kıt imkânlarıyla başla-
tan Av. Fikret Memiřoġlu'na benzetiyorum!..”

Erciyes, 40 yıla yaklaşan yayın hayatında “ilmî
araştırma ve okul...” görevini de üstlenmiştir.

Bir başka şiirimizde Öyle diyoruz:
Gönle metanet, şuura sükunet dil olur
Canda ikamet, dokuda letafet dil olur
Dosta selam, meclise kelim, bedene ilam;
Hâlde tesbihat, sohbet nezalet dil olur...
Erciyes dergisinde, güzel Türkçe'min yaşatıl-
ması kavgası vardır!..

Erciyes dergisine ithaf ettiġimiz bir şiirde de
Öyle sesleniyoruz:

Odunu aşk, ocaġı gönül, seyri mekânı Anadolu
Doġu ve Batı, cihana köprü, Anadolu...
Yesevi Dergahi'nda kökü, sana bina olur göv-
desi,

Âlemi beslersin, Anadolu!..
Acılar sende sevgi, yaralar sende merhem, şef-
kat fişkırır Anadolu!

Yıkılan umutlara ümit olursun,
Ey güzide vatanım, Anadolu!..

Kayseri'nin “açık sözlü, bilge kişisi...”
Kültür ve sanat hayatımızın kaynak kişilerinin
başında gelen “Nevzat Türkten” Hakk'a yürüdü!
Mekânı Cennet olsun. Âmin.

Bizler, Elazıġ'da gerçekleştirilen bütün kültür
ve sanat faaliyetlerinde Av. Nevzat Türkten'i davet
ettik. Davete icabet ettiler.

“Uluslar arası Hazar şiir Akşamalarında...”
“Diyarbakır-Elazıġ Buluşmasında...”
Ve birçok, “kültür sanat ve edebiyat faaliyetle-
rinde...” birlikte olduk.

“Bilge kiřiliġiyle...” kendilerini tanıyabiliriz!
“Kalemimi ve dostlarımı...” hiçbir zaman bırak-
madı!

O sabrı, tevekkülü ve alıřkanlıġıyla
“ANADOLU'YDU!”

Aşkı, sevdası, vaveylası “VATAN...” diyordu
Tebessüm eden yüzünle, o engin yüreġinle
“İİMİZDESİN!”

Son sözümüz “bizler senden razıyız, mekânın
Cennet-i âla olsun!

Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Millî sınırları dışında kalmış, anavatan Türkiye özlemini çeken ve onun yardım elini uzatmasını bekleyen yurt topraklarından biri de bugünkü Irak'ın kuzeyini teşkil eden Musul-Kerkük coğrafyasıdır. Türk Millî Kurtuluş Savaşında en çok şehit veren eyaletler arasındaki Musul vilayeti de 21. asırda Türkiye Cumhuriyeti'nin büyüklük gösterip kendine destek olmasını ummuştur. Ana yurda yakınlığından ötürü yıllardır katliamlara maruz kalan Musul-Kerkük Türkleri, günümüzde de aynı sıkıntıları çeken Türk toplulukları arasında başta geliyor.

Irak, Türklerin doğudan batıya yaptıkları ilk akınlarda Türk vatanı olmuş bir yerleşim bölgesidir. Burada daha Hunlar zamanından itibaren bir Türk varlığı söz konusudur. Dolayısıyla Türkler burayı on altı asır önceden biliyorlardı. On iki asırdır da yurt olarak kullanmaktadırlar.

Bunlar bir tarafa İslam'ın Türkistan'daki ilk fetihleri sırasında Araplar, Türklerle karşı karşıya gelmişler ve bu yiğit insanlara hayran olmuşlardı. Onun için halifeliğin merkezini korumak maksadıyla bölgeye Türk grupları getirildi. Özellikle Selçuklu seferleri neticesinde, kalabalık bir Türk kitlesi Irak ve Suriye gibi coğrafyaları yurt tuttular. Temürlü ve Memluklu çağında da Türk hâkimiyetinde kalan Irak toprakları, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı nüfuz alanına girdi. Osmanlı Devleti zamanında bu coğrafya Musul vilayeti ile Kerkük Müstakil Mutasarrıflığı şeklinde yönetiliyordu¹.

Petrolün bir enerji hammaddesi olarak kullanımıyla beraber, durumun farkına varan Osmanlı Devleti, özellikle Sultan Abdulhamid döneminde, bölgede araştırmalar yaptırmış ve Abdulhamid Han herhalde burada ileride büyük bir henge-

nin çıkacağını düşünerek, Irak topraklarının önemli bir kısmını kendi mülkü hâline getirtmiştir. 20. asrın başlarında petrolün artık iyice ehemmiyetinin artması üzerine, o zamanın güçlü devletlerinin sonunda savaş çıksa bile, birbirleriyle kıyasıya bir mücadeleye girdiğini görmekteyiz. Buna binaen İngiltere'nin, Orta Doğu ve Kafkaslardaki petrol bölgelerine hâkim olmaya çalışması bir yana, onlar Almanya'nın buralarda nüfuz kazanmasını da engellemek istediler.

Bununla birlikte 24 Kasım 1914'te Basra'yı işgal eden İngiliz kuvvetleri, Türkler I. Dünya Savaşına katılınca Irak topraklarında eskisi gibi ilerleyemedi. 29 Nisan 1916'da Selman-ı Pak Meydan Savaşı'nı kazanan Türkler, beş İngiliz generali de dahil olmak üzere İngiliz ordusunun büyük bir kısmını Dicle kıyısındaki Kût'ül-Amâre'de esir aldılar. Fakat 1917'de askerî ve teknik bakımdan çok güçlü olan İngiliz kuvvetleri Bağdat ve Kerkük'e girdiler. VI. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa ve Kolordu komutanı Selahaddin Adil Paşa, 24 Mayıs 1918'de buraları tekrar ele geçirdilerse de bu bir işe yaramadı². Çünkü Mondros Mütarekesiyle Türkler teslim olmuşlar ve silahlarını bırakmış sayılıyorlardı.

Birinci Dünya Harbinin galip tarafları istediklerini kısmen de olsa aldılar. Mesela 28 Haziran 1919'daki Versailles anlaşmasına göre, Irak petrol-lerindeki Almanya'nın % 25'lik hissesi Fransa'ya devredildi. Anlaşılacağı üzere, Batılı ülkelerin bölgede kıyasıya çarpışmalarının asıl nedeni, petrol gibi bir enerji hammaddesinden kaynaklanmaktaydı. Ve bu yüzden başta Türkler olmak üzere Arabistan ve kuzeyinden oluk oluk kan akmıştır.

Neticede birtakım oldubittelerin peşinden Fransızların temmuz 1920'de Suriye'den kovdukları Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, 1921 ağustosunda Irak'ta kral yapıldı. 10 Ekim 1922'de imzalanan İn-

¹ N. Esin, "Irak Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s.1125; E.Pamukçu, "Irak Türklerinin Siyasi Kaderi", *Yeni Türkiye*, 3/16, Ankara 1997, s.1666; S.Y.Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, 5. Baskı, Ankara 2015, s.388.

² Esin, *agm.*, s.1127; F.Kara, "XX. Yüzyılın Başlarında Irak'ın Ekonomik Durumu", *İkinci Orta Doğu Semineri. Düünden Bugüne Irak*, Elazığ 2006, s.360.

giltere-İrak andlaşmasıyla da bu ülke İngiltere'nin mandasına bırakılmıştı³. Bilindiği üzere Kerkük ve Musul, Millî Mücadele yıllarında çizilen Misak-ı Millî sınırları içindeydi. 1922'de Amerika'da hazırlanan bir raporda; Türklerin petrol yataklarıyla ilgilendiklerine dair atıflar vardı. Gerçekte bu havalide sadece Türk yerleşim alanından ibaret değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da Türkler için mühimdi. Bölgenin geleceği, yani Musul Meselesi Lozan'da halledilemedi (21 Kasım 1922-24 Temmuz 1923). Türk heyeti ırkî, siyasî, tarihî, coğrafi ve iktisadî olmak üzere değişik gerekçeler göstererek Musul'un Türkiye sınırları içerisinde bırakılmasını istedi. İngiltere temsilcisi Lord Curzon, İngilizlerin 1919'dan beri havalide bulduklarını ve bu yüzden mevcut vaziyeti daha iyi bildiklerini ileri sürerek, Musul'un Türkiye'ye verilemeyeceğini söyledi. Bu durumda Cemiyet-i Akvam'ın hakemliğine başvurulmuş, o da meselenin çözümünü Lahey Adalet Divanına bırakmıştı. Orada da bir sonuç alınamadı. Bu arada Anadolu'da çıkarılan bazı ayaklanmalarla, Türkiye'nin bu konu üzerinde layıkıyla durmasına mani olundu. Halbuki Mustafa Kemal, güney hudutlarımızın Musul, Süleymaniye ve Kerkük'ten geçtiğini belirterek bunu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin millî politikası olarak görmüştü. Sonunda 5 Haziran 1926'da Ankara'da taraflar anlaşarak; Musul, İngiliz hâkimiyeti altındaki Irak'a terk olundu⁴.

Türkiye Cumhuriyeti, Musul üzerindeki hak-

3 E. Kuran, "Musul Meselesi (1515-1926)", **Yörtürk**, 8/50, Ankara 2003, s.8; Ş.Yorulmaz, "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, Ankara 2005, s.346.

4 Bu sırada kamuoyunda Musul'un silah zoruyla alınması gibi bir durum ortaya çıktı. Bu yüzden Mustafa Kemal, "Musul meselesini savaşa girmeden halletmek demek, ondan vazgeçtik anlamına gelmez. Bunun gerçekleştirilmesi için daha kuvvetli olacağımız bir zamana bakacağız. Bugün sulh yaparız, bir-iki ay sonra Musul meselesini çözmek için ayağa kalkarız. Şu an karşımızda sadece İngilizler değil, Fransız, İtalyan ve Japon gibi bütün dünyanın düşmanları var. Yarın yalnızca İngilizlerle karşı karşıya kalacağız. Musul meselesini bugün hallederiz, ordumuzu yürütüp, alırsak demek de mümkün. Fakat savaşın sonra kolayca biteceğine emin olmalyız" (K.Z.Taş, "Atatürk'ün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası ve Bunun Orta Asya ve Orta Doğu Politikasındaki Yeri", **Yörtürk**, 9/57, Ankara 2004, s.7) diyerek, ihtiyatlı davranmaya vurgu yapmıştır.

larından vazgeçmekle beraber, 1927'den itibaren modern manada petrol çıkarılmaya başlanan Irak petrollerinden 25 yıl boyunca % 10 hisse alacaktı. Ama bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Andlaşmada Irak'taki Türklerin güvenliği ve rahatını sağlayacak bir yaptırım yoktu. Özellikle İngiltere Ankara sözleşmesinden son derece memnun kalmış idi. Ama bu andlaşma ile Türkiye ve Irak Türkmenlerinin ilişkilerinin koptuğunu söylemek de mümkündür⁵.

İrak krallığı 1932'de İngiliz mandasından kurtulmuştu, fakat birer İngiliz uşağı olan I. Faysal ve Nuri Said tam bir Türk düşmanıydılar. Bununla birlikte, o sırada Irak'ın Birleşmiş Milletlere başvuru belgesinde Türkmen adına da yer verdiğini belirtmek isteriz ki burada Türkmen varlığı ve hakları kabul olunuyordu. Ama bunun göstermelik bir şeyden öteye gitmediği anlaşıldı. İngilizlerin Türkmenleri hiçe sayan ve Irak yönetiminden uzak tutan politikaları, İngilizlerden sonra Irak'ı yönetenler tarafından da aynen sürdürüldü⁶. Bundan birkaç sene sonra 1937 yılında, Sâdabat Paketi vesilesiyle Türk Dışişleri bakanının (Tevfik Rüştü) Kerkük'ü ziyareti söz konusu olmuştu. Türk'e ve Türkiye'ye son derece bağlı Irak Türkleri, abartmasız Türk heyetinin arabalarını bile omuzlarında taşıdılar. Türkiye'ye karşı beslenen sevgiden korkan Irak hükümetleri bu tarihten sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nden gelen hiçbir heyeti Kerkük'e sokmamaya özen gösterdiler.

Kanlı bir ihtilalle, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta krallık rejimi devrilerek, yönetimi Abdülkerim Kasım ele geçirdi. Faysal ve Nuri Said feci bir

5 E. Yakuboğlu, **İrak Türkleri**, İstanbul 1971, s.17; C.Yücel, **Dış Türkler**, İstanbul 1976, s.98; M.Hartmann, "İrak", **İslam Ansiklopedisi**, C. 5/2, 5. Baskı, İstanbul 1988, s.678; H.Yılmaz, "65 Yıl Sonra Ayak Bastığımız Coğrafya Kuzey Irak ve Türkmenler", **Yeni Türkiye**, 3/16, Ankara 1997, s.1672.

6 Hartmann, **agm.**, s.672; M.K.Yayçılı, "İrak Millî Türkmen Partisi Penceresinden Irak ve Türkmenler", **Yeni Türkiye**, 3/16, Ankara 1997, s.1663; M.Ayışığı, "Türkmen Politikasında Stratejik Hatalar", **Yörtürk**, 10/63, Ankara 2005, s.33; Kara, **agm.**, s.362; Y. Kaştan, "Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Siyasi Yapısına Etkisi", **Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi**, Celalabad 2007, s.18-22; N.Yazıcı, "Musul Sorunu Çerçevesinde Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri (1926-1938)", **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara 2008, s.186-189.

şekilde ortadan kaldırıldılar. Türkler rahat bir nefes alacaklarını zannederlerken, hayal kırıklığına uğradılar. Diktatörlüğe çok hevesli olan Abdülkerim Kasım, Uffeyli diye adlandırılan Acem-Kürt karışımı bir soydan geliyordu. Kürtlerin lideri Molla Mustafa Barzani'yi Irak'a çağırıldı. 7 Ekim 1958 günü, 11 yıldan beri Rusya'da bulunan eski terörist Molla Barzani Irak'a döndü. Bağdat'ta görkemli bir devlet töreniyle karşılandı. 1959 yılında Musul'da ayaklanan Arap milliyetçilerinin bastırılması olayında Kasım'a yardım ettiği için çok şımardı. Ne gariptir ki yıllar sonra çocukları da ABD'ne verdikleri destek yüzünden, özellikle Türkiye'ye karşı iki yüzlü ve saldırgan bir politika izlediler. Varlıklarının sebebinin asırlardır bölgede süren Türk hoşgörüsü olduğunu unuttular. Bu arada Rusya teknik adam adı altında binlerce ajanını kısa zamanda Irak'a sokmuş ve yaptığı kültürel anlaşmalarla da⁷ komünizm fikirlerini her tarafa yayma imkânını bulmuştu.

Irak'ta pek çok ırktan insan yer almasına rağmen, Türk idaresinde kaldığı müddetçe bu milletler birbirleriyle çarpışmadan, kardeşçe yaşamasını bilmişlerdi. Türkler kendileri yememiş onlara yedirmiş, mübarek topraklar olarak saydıkları bu yerlere kafir ayağı değmesin diye kanını sebil etmişti. Fakat buna karşılık ne gördüler; sadece ihanet!

İşte yukarıdaki gelişmelere baktığımızda Kerkük, Barzani tarafından kurulacak Kürt devleti için en büyük tehdidi oluşturuyordu. Savunmasız ve sahipsiz Kerkük Türkü'nü ortadan kaldırmak, onlar için çok kolaydı. Barzani ve emrindeki Kürt Demokrat Partisi, Abdülkerim Kasım'dan izin almak suretiyle harekete geçtiler. İlk önce, öteden beri Türkleri koruyan Kerkük II. Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı'yı öldürmekle büyük bir problemden kurtuldular. Üç binden fazla Türk aydını Turancılık iddiasıyla tutuklandı. Nihayet Irak devriminin yıl dönümü olan, 14 Temmuz 1959 günü komünistler ve Kürtler evlere saldırarak önlerine geleni kurşunladılar. Türkler bayram nedeniyle kadın, çocuk, genç yaşlı sokaklara çıktıkların-

7 Yakuboğlu, *age.*, s.28; Pamukçu, *agm.*, s.1666.

dan, hiçbir şeyden haberleri yoktu. Binlerce Türk meydanlarda vahşi bir şekilde katledildi. Etleri parçalanarak, köpeklere atıldı. Cesetleri elektrik direklerinde günlerce asılı kaldı. Bu yaşananların ardından arazilerin bir kısmı Türklerden alınarak, Kürt aşiretlere dağıtıldı. Evler ve dükkanlardaki eşyalar kamyonlara yüklenip, yağmalandı⁸. Bütün dünya olanlara seyirci kaldığı gibi, bu hadiseler karşısında Türkiye'nin sükûtu, Kerkük Türkü'nü ikinci bir kez daha öldürdü.

Kasım'ın diktatörlüğü de fazla sürmedi. 8 Mart 1963'te Abdüsselam Arif karşı bir ihtilal ile Kasım'ı devirerek başa geçti. Zamanında Türklerle fazla bir eziyet yapılmayan Abdüsselam Arif, 1966 senesinde helikopterin düşmesi sonucunda ölünce, yerini kardeşi aldıysa da Suriye ve Ürdün'den yönetilen Baas Partisine karşı duramayarak idareyi Baasçılara bıraktı. Baas iktidarı Kürtlere son derece geniş haklar tanıdı. Kerkük Türkleri ise Barzani'nin elde ettiklerinin onda birini bile istememişti. Onların dileği sadece zulüm görmeden, horlanmadan, insanca bir hayat ile Türklüklerini yitirmemek gibi basit kültürel haklardan ibaret idi. Neticede kopardığı imtiyazlarla yetinmeyen Barzani'ye karşı Baas iktidarı savaş açtı ve Türklerin de desteği ile onu İran'a kaçmağa mecbur bıraktı.

Baas yönetimi de sonradan rota değiştirerek Türklerle verilmiş hakları teker teker geri aldı. Kerkük'te vazife gören Türk memurlarını, bilhassa nüfus idaresinde çalışanları Irak'ın Türk olmayan bölgelerine sürdü. Baas hükümeti askeri birlikler dışında, bir baskı unsuru olarak 25 bin taraftarını otomatik silahlarla donatarak Kerkük'e yerleştirdi. Kerkük'ün en büyük kazası olan ve yüzde yüze yakın oranda Türk nüfusu barındıran Tuzhurmatı, Tikrit'e bağlanmış, Tikrit ise bir kaza iken vilayet hâline getirilmişti. Bundan maksat, Tuzhurmatı'nı Kerkük'ten kopararak Türk nüfusunu azaltmaktı⁹ ve Kerkük'ün adı El-Temim olarak değiştirildi. Nihayet 1980'li yıllara doğru Türklerle yapılan baskı-

8 E.Yakuboğlu, "Kerkük Katliamı", *Türk Dünyasında Irak Türkleri*, İstanbul 1971, s.41; Yayçılı, *agm.*, s.1663.

9 A. Okan, "Kerkük Meselesi ve Geleceği", *Türk Dünyasında Irak Türkleri*, İstanbul 1971, s.32.

lar doruk noktasına vardı ve başta Necdet Koçak olmak üzere Türklerin lideri durumundaki pek çok kişi öldürüldü¹⁰.

Günümüz Irak'ının parçalanmasının nedenlerinden biri de 1980 eylülünde çıkan İran-İrak savaşıdır. Sürekli olarak batılı devletler ve özellikle de Amerika tarafından desteklenen Irak, elinde bulundurduğu silahlarla, başta İsrail'i tehdit eder bir hâle geldi. Sonra da onun bilerek Kuveyt'e girmesine engel olunmaması, Irak'ın işgalinin yolunu açtı. Tabi ki bütün bunlar başta ABD olmak üzere, çok uluslu petrol ve silah ticareti yapan şirketlerin kontrolünde gerçekleşti. Yeni yeni silahlar denendi. İstediklerinde ipleri bıraktılar, istediklerinde siktılar.

Bununla beraber 5 Mayıs 1991'de Irak'ta bir seçim gündeme gelmiş, burada bir oldubitti yapılarak Türkmen varlığının yok sayılacağı anlaşılınca, onlar da boykot kararı almışlardı. Ama neticede bir parlamento kuruldu ve ülke Amerika destekli Kürtlerin kontrolüne girdi. Onlar Irak'ın bütün resmî müesseselerine yerleşerek, her türlü siyasi oyunu oynama imkânına sahip oldular.

Bugün Irak'ın uluslararası sulara açılan tek kapağı Basra Körfezidir. Irak'ın en büyük petrol yatakları Kerkük ve Mecnun havzasında bulunur. Irak petrol rezervlerinin yaklaşık % 10'u buradadır. Bölgenin gelecekte Suudi Arabistan'dan sonra en büyük petrol ihracatçısı olacağı sanılıyor. Irak'ın en verimli tarım bölgesi de yine Musul, Erbil ve Kerkük'ü de içine alan Dicle-Fırat arasındadır¹¹. Dikkat edilirse, adı geçen yerler bir zamanlar Türklerin yoğun olduğu mahallerdir. Günümüzde de Mendeli'den Telafer'e kadar uzanan topraklara Türkler tarafından "Türkmeneli" denmektedir ki evvelce de hatırlatıldığı üzere binlerce yıllık Türk vatanıdır.

Bağımsız bir devlet peşinde koşan Kürtler, 2.500.000 Irak Türkü'nü yok etmek için fırsat bekledi ve bunu da 2 Ağustos 1990'da başlayan Kör-

10 S. Gömeç, "Türk Tarihinin Kahramanları: 55- Necdet Koçak", *Orkun*, Sayı 119, İstanbul 2008, s.1-2.

11 Yayıncı, *agm.*, s.1664; Yazıcı, *agm.*, s.185.

fez Savaşında yakalayarak, Batılıların yardımıyla Irak'ın kuzeyinde bir devlet kurma imkânını buldu. Irak Türkleri gerek Saddam iktidarının bitmez tükenmez baskı ve zulmünden, gerekse Batı'nın bu ülkeye uyguladığı ambargo yüzünden açlık ve yoklukla başbaşa kaldılar. Tüm dünyanın ve hatta Türkiye'nin dikkate almadığı Irak Türkleri, 36. paralelin güneyinde yeni bir ayaklanma çıkması hâlinde, yok edilmekle karşı karşıya bırakıldılar¹². Çünkü menfaatleri söz konusu olunca her iki kavim de (Araplar ve Kürtler) Türkleri katletmekten geri durmayacaklarının sayısız örneklerini gösterdiler¹³.

Yanıbaşında yıllardır bir şeyler oluyor, ama her ne hikmetse Türkiye kafasını kuma sokmaktan başka bir şey yapmıyor. Dünyada tek dış politikası olmayan bir devlet var ise o da maalesef Türkiye'dir. Tutturulmuş, büyük Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" sözü, anlamlı ya da anlamsız gevelenip duruluyor. Halbuki, Mustafa Kemal "yurtta sulh, cihanda sulh" derken, Hatay'ı ana vatanımıza katıyordu; ömrü vefa etseydi Musul da bu sınırlara dahil olacaktı. Çünkü Lozan Andlaşmasının onaylanması için toplanan mecliste yaptığı konuşmasında, yeri geldiğinde burayı da ana vatana katacağını açıklıyordu. Yine bir konuşmasında; "Türkler bu topraklarda gelişmiş Batılı ülkeler gibi 25 milyonluk bir topluluk olunca kendilerini daha iyi savunacaklar. 50 milyona ulaştığımızda, çevresinde bazı meseleler varsa, o vakit onlara göz atacaklar", diyerek de "yurtta sulh, cihanda sulh"un her şeyi sineye çekmek demek olmadığını ifade etmiştir. Fakat ne yazık ki bu gerçekleşmedi ve ondan sonra gelenler de ileriye göremeyen korkak ve basiretsiz insanlardan başka bir şey değildi¹⁴.

12 Pamukçu, *agm.*, s.1666-1667.

13 Araplar ve Kürtler, Türkmen topraklarını kendi egemenliklerine almak için yıllardan beri savaşıyorlar. Kuzeyde 3.5 milyon kadar Kürt verimli Türkmen topraklarına doğru nüfuslarını kaydırmaya çalışırken; Bağdat yönetimi de idari ve askeri tedbirler yanında Türkmen topraklarını istimlak edip, Arapların iskanına açmıştır. Bakınız, A.Beyatlı, "Kuzey Irak-Türkmen Cephesi ve Çözüm Önerileri", *Orkun*, Sayı 32, İstanbul 2000, s.19.

14 Y. Çavuşoğlu, "Vay Benim Türkmenim", *Orkun*, Sayı 62, İstanbul 2003, s.33; Taş, *agm.*, s.6.

Karnını doyurmanın dışında hiçbir hedefi bulunmayan ülkeler, neticede başkalarının oyuncu hâline gelir. Yıllardır Suriye ve başta Irak olmak üzere, Türkiye bu coğrafyaya yönelik millî bir politika gerçekleştiremedi. İki damla petrolün Türkiye aracılığıyla pazarlanması uğruna her şeye sessiz kalındı. Belki Türkiye'den daha önce Türk yurdu hâline gelen Irak'ta yaşayan Türkler bugün varlık ve yokluk savaşı vermek üzereler ki, Türkiye'de belirli bir kesimin dışında, dünyanın umurunda değiller. Bununla birlikte Irak'ta, yine birtakım fedakâr insanların girişimiyle, önce 1988'de Irak Millî Türkmen Partisi kuruldu, birinci Körfez hareketinden sonra da Irak'taki Türkmenlerin parçalanmışlığını ortadan kaldırmak amacıyla, 1995'te Irak-Türkmen Cephesi oluşturuldu. 1997'de Erbil'de I. Türkmen Kurultayı gibi faaliyetlerde bulunulduysa da, bunlar cılız bir iki teşebbüstü.

Irak, 21. asırda da coğrafi yapısı ve yer altı kaynakları açısından stratejik önemini sürdürecektir bir bölge konumundadır. İşte buna binaen 19 Mart 2003 tarihinde dünya pis bir savaşın başlangıcına daha tanıklık etti. Bir tarafta ABD ve İngiltere'nin müttefik olduğu dünyanın en güçlü iki ülkesi, diğer yanda elindeki uçakları bile havalandırmaktan aciz bir Irak. Evet, eşit şartlarda olmayan bu kavganın neticesi üç aşağı, beş yukarı zaten çok önceden belli gibiydi. Her ne kadar bütün ülkelerin yapması gerektiği şekliyle Irak, ABD'ye kafa tutup, hemen teslim olmadıysa da bu ülkenin içi boş bir balon olduğu anlaşıldı. Askerlerinin başında ortaya çıkıp ölme cesaretini ve erdemini gösteremeyen Saddam'ın kendisi ve fedailerini adeta kurşun atmadan inlerine girdiler¹⁵. Bu tabii sonuç idi. I. Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla sun'i bir millet, sun'i bir devlet ve sun'i bir ülke yaratılmıştı. Vatan ve millet kavramı olmayan bir halk ne için savaşsın ki. O topraklara kan dökerek can vererek sahip olmamışlardı. Kendilerine işbirliklerinin karşılığında İngiltere ve Fransa gibi ülkeler tarafından altın tepşilerde sunulmuştu.

¹⁵ Saddam Türklerle, Kürtlerle işbirliği yaparak sergilediği zulmün cezasını, yine bir zamanlar en gözde adamları olan Kürtlerin yüzünden 2007 senesinin başında idam edilmekle çekti.

Türkiye bu savaştan uzak durmaya çalıştı, ancak kaçmak da bütün meselelerin çözülmesine yetmedi. Harbin sonunda ve uzun vadede ortaya çıkacak durum her açıdan Türkiye için olumsuzlukları ihtiva etti. Savaştan önce Türkiye, Kuzey Irak'ta meydana gelebilecek yeni siyasi oluşumlarla, Kerkük ve Musul konusunda kesin tavrını açıkladı. Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir Kürt devleti ile Kürtlerin Musul ve Kerkük'e girerek burada bir katliama kalkışmaları Türkiye'nin müdahale sebebi olarak gösterildi¹⁶. Türk hükümeti ve ordusu bunu açıkça dile getirdi. Fakat ABD ise buna şiddetle karşı çıktı.

Aslında Irak'ın parçalanması senaryolarının çok daha önceden planlandığını herkes biliyordu. Bu, büyük İsrail'i yaratmanın bir ön adımıydı. Evvelce 1980'li yıllarda Irak'ta, Basra civarında bir Şii bölgesi, Musul-Kerkük dolaylarında Kürt nüfus alanı ve Bağdat çevresinde de Sünni idaresinin kurulması Amerikalı ve İsraili stratejistler tarafından belirlenmişti¹⁷. İşgalin ardından ABD'nde ve İsrail'de yetiştirilen Kürt ajanlar da derhal buraya sokuldular. Maalesef Türkiye, Irak'ta Amerika'nın oldubittisine karşı, tek başına kaldı. Ne Arap ülkeleri ne de diğer dünya devletlerinden destek görmedi. Yıllar önceki hadiseler tekrar hortlatıldı. Türk toprakları, Irak'ın diğer azınlığı olan Kürtler tarafından işgale uğradı. Resmi kurumlar ve başta tapu binaları tarumar edilerek, geçmişle alâkalı bütün bağlar silinmeye çalışıldı. Bizzat Amerikan ordusunun öncülüğündeki bazı güçler Telafer gibi yerleşim merkezlerinde katliamlar gerçekleştirdi.

Savaş başlamadan evvel ABD'ne başta Avrupa Birliğinin iki lider konumundaki ülkesi Almanya ve Fransa büyük tepkide bulundular. Neredeyse Avrupa Birliği ile ABD arasında bir harbin çıkması

¹⁶ Musul, Kerkük ve dolayısıyla Irak'ın kuzeyinde Türkiye'nin tarihi hakları vardır. 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Muahedesine göre, buraları Irak devletine bırakılmıştır. Bunun anlamı, eğer Irak parçalanırsa, Ankara Andlaşması yürürlükten kalkar ve o zamanki adıyla Musul vilayetinde eski sahibinin söz hakkı doğar, demektir. Buna bağlı olarak Türkiye, Irak'ın kuzeyinde istemediği bir siyasi oluşuma izin vermeyebilir. Bakınız, Ayışığı, **agm.**, s.33.

¹⁷ S.Gören, "Irak Gerçeği. Birlik Çağrısı", **Orkun**, Sayı 85, İstanbul 2005, s.38.

endişesi hasil oldu. Hatta onlara Rusya ve Çin gibi büyük geçinen ülkeler de destek verdi. Birleşmiş Milletler kararları olmadan ABD'nin Irak'a müdahale edemeyeceği, aksi takdirde kötü sonuçların doğacağı gibi tehditler savruldu. ABD de onların bu restini görüp, BM'i tanımıyorum diyerek Irak'a girdi. ABD'nin karşısında arslan postu giyerek dolaşanlar bu kez adeta sırtlan oldular. Bir anda sesleri sedaları çıkmadı. Türkiye ise, bir kararsızlık içerisinde bocalasa da, Avrupa ülkelerinden daha yiğit bir tavır sergiledi ama Amerika'yla da mücadele riskini göze alamadı.

Yine 2005 yılının 30 ocağında, Irak'ta göstermelik bir seçim yapıldı. Neticede, Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği şekilde ve kendi dilediğince yeni Irak, parlamentosunu oluşturdu. Seçimlerde Türklere de kaynaklanan sebeplerden dolayı, Türklere sayıları neredeyse yok denecek kadar ilan edildi. Böylece Irak'ın geleceğinde Türklere yer verilmeyeceği anlaşılmış oldu. Dolayısıyla Irak ve bizim Misak-ı Millî hudutlarımız dahilinde bulunan Musul-Kerkük meselesinde Türkiye Cumhuriyeti devreden çıkarıldı¹⁸. Bununla beraber ABD Saddam'ın devrilmesi ve Irak'ta demokratik seçimlerin yapılmasından sonra bu ülkeden ayrılacağını defalarca açıklamasına rağmen, türlü bahanelerle kalıcılığını daha da sağlamlaştırdı.

Türkiye Cumhuriyeti Doğu-Batı enerji koridorunun kavşağında bulunmasına rağmen, kendi üzerinde sergilenen birtakım oyunlara baktığımızda, vaziyeti tıpkı Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına benzemektedir ki, işte bu noktada Türkiye'yi idare edenlerin geçmişten ders almaları lazımdır. Türkiye gerektiği biçimde ve sert bir tavırla masaya vuramadığı takdirde, güneyinde vukua gelen bu hadiselerde söz sahibi olamayacak. Bu durum ise Türk Devletini ileride ciddi sıkıntılara sokup, millî bütünlüğü açısından daha vahim şeyleri doğuracaktır.

18 Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde alacağı tedbirlerden biri de Türkmen yerleşim birimlerinde, tıpkı yıllar önce Kıbrıs'ta yaptığı gibi bir mukavemet teşkilatı kurdukları olabilir (Ayışığı, **agm.**, s.33). Büyük dünya devletleri bu kez, Kıbrıs'ta olduğu üzere, Türkiye'ye müdahale hakkı tanımıyorlar. Yoksa ileride vuku bulacak hadiselerde, silahsız ve savunmasız Türkmenler çok zor durumda kalabilir.

KAYNAKÇA

- Ayışığı, M., "Türkmen Politikasında Stratejik Hatalar", **Yörtürk**, 10/63, Ankara 2005.
- Beyatlı, A., "Kuzey Irak-Türkmen Cephesi ve Çözüm Önerileri", **Orkun**, Sayı 32, İstanbul 2000.
- Çavuşoğlu, Y., "Vay Benim Türkmen'im", **Orkun**, Sayı 62, İstanbul 2003.
- Esin, N., "Irak Türkleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976.
- Gömeç, S.Y., "Türk Tarihinin Kahramanları: 55-Necdet Koçak", **Orkun**, Sayı 119, İstanbul 2008.
- Gömeç, S.Y., **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, 5. Baskı, Ankara 2015.
- Gören, S., "Irak Gerçeği. Birlik Çağrısı", **Orkun**, Sayı 85, İstanbul 2005.
- Hartmann, M., "Irak", **İslam Ansiklopedisi**, C. 5/2, 5. Baskı, İstanbul 1988.
- Kara, F., "XX. Yüzyılın Başlarında Irak'ın Ekonomik Durumu", **İkinci Orta Doğu Semineri. Dünden Bugüne Irak**, Elazığ 2006.
- Kaştan, Y., "Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Siyasi Yapısına Etkisi", **Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi**, Celalabad 2007.
- Kuran, E., "Musul Meselesi (1515-1926)", **Yörtürk**, 8/50, Ankara 2003.
- Okan, A., "Kerkük Meselesi ve Geleceği", **Türk Dünyasında Irak Türkleri**, İstanbul 1971.
- Pamukçu, E., "Irak Türklerinin Siyasi Kaderi", **Yeni Türkiye**, 3/16, Ankara 1997.
- Taş, K.Z., "Atatürk'ün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası ve Bunun Orta Asya ve Orta Doğu Politikasındaki Yeri", **Yörtürk**, 9/57, Ankara 2004.
- Yakuboğlu, E., "Kerkük Katliamı", **Türk Dünyasında Irak Türkleri**, İstanbul 1971.
- Yakuboğlu, E., **Irak Türkleri**, İstanbul 1971.
- Yayçılı, M.K., "Irak Millî Türkmen Partisi Penceresinden Irak ve Türkmenler", **Yeni Türkiye**, 3/16, Ankara 1997.
- Yazıcı, N., "Musul Sorunu Çerçevesinde Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri (1926-1938)", **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara 2008.
- Yılmaz, H., "65 Yıl Sonra Ayak Bastığımız Coğrafya Kuzey Irak ve Türkmenler", **Yeni Türkiye**, 3/16, Ankara 1997.
- Yorulmaz, Ş., "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", AÜ. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, Ankara 2005.
- Yücel, C., **Dış Türkler**, İstanbul 1976.

ANTAKYA'DA HAMAM GELENEĞİNİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AKTARILMASINDA ANTAKYALI HANIMLARIN ROLÜ

Doç. Dr. Bülent ARI

Özet

Hamam, Türklere hem fiziksel hem de dinî temizlik için gerekli bir mekândır. Hamamlar, yüzyıllar boyu herkese açık olan sosyal yaşamda farklı toplum tabakaları arasında dinlenme, eğlenme, rahatlama kimi zaman da tedavi olanağı sağlayan ortamlardır.

Hamamlar, temizliğin yanı sıra toplumumuzda bir sosyalleşme alanı olarak görülmüş; doğum, evlilik, kız görme olaylarının yaşandığı mekânlar olmuştur, dolayısıyla asker adayları buradan uğurlanmış, tulumacı burada ağırlanmış, yeniçeriler ayaklanmalarını burada örgütlemiş; gelinlik kızlar burada görücüye çıkmış... Böylece, Türk hamamları köklü bir kültürü temsil eder hâle gelmiş, hamamlar yalnızca yıkanma yeri değil, sosyal ve kültürel açılımlara açık birer kültürel mekân olagelmışlerdir.

Bildirimize konu olan Antakya'da da hamamlar insanların doğumdan ölüme kadar yaşamlarının her aşamasında önemli yeri olan mekânlar olarak işlev görmüşlerdir. Antakya'da eskiden herkes aşağı yukarı on on beş günde bir hamama gidermiş, hamamda yalnız yıkanmak değil eğlenmek de önemliymiş. Eskiden Antakya'da hamamları (Saka, Meydan, Beseri, Yeni Hamam, Cundi) kadınlar daha yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Çünkü kadın evinden yalnızca ana babasını ziyaret etmek, hamama gitmek kimi zamanda alış veriş yapmak için ayrılıyordu. Hamam kadın için önemli bir yerdi. Hamama verilen önemi hanımların yanlarında hamama götürdükleri işlemeli havlular, sedef kakmalı nalınlar vb. eşyalardan yola çıkarak da algılayabiliriz.

Kısacası Antakya'da kadınlar hamamda eğleniyor (temizlenme dışında), kahve ve şerbet içerek keyif yapıyor; sohbet ve dedikodularını bu mekânlarda gerçekleştiriyorlardı. O yüzden hamam eski Antakya'da kadınlar kahvesi gibi bir işleve sahipti. Bugün de yörede bu niteliğin kısmen yaşadığı söylenilebilir.

Bildirimizde yukarıda sözü edilen Antakya'daki hamam geleneğinin dünden bugüne ulaşmasında kadınların rolünün ortaya çıkarılması için kadınların hamamı temizlenme amacıyla nasıl kullandıkları, rutin temizlenme ihtiyacı dışında (Kız görme, çamaşır yorgunluğu giderme, tedavi amacıyla, eğlenme-hoş vakit geçirme...) hangi faaliyetler için kullandıkları çeşitli törenleri (gelin hamamı, loğusa hamamı, gönül birlik hamamı...) hamamda nasıl gerçekleştirdikleri belirlenmeye çalışılacak ve sonuç bölümünde kadınların Antakya'da hamam geleneğini geçmişten günümüze ulaşmasındaki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antakya, hamam geleneği, Türk hamamı, Antakya hamam heleneği, Antakya hamam geleneğinde kadın

ROLE OF WOMEN FROM ANTAKYA IN RETAINING TURKISH BATH TRADITION IN ANTAKYA FROM PAST TO PRESENT

Abstract

Turkish bath is a place which is necessary for both physical and religious cleaning of the Turkish. Those baths are places open for everybody and they give people opportunity to have a rest, to enjoy, to relax and sometimes to be cured.

As well as providing cleaning, Turkish baths have been regarded as a socializing area. They have been places where birth, wedding, seeing the girl asked for marriage have been experienced, so soldier candidates have been sent off from there, fire brigade members have been hosted there, janissaries organized their up rise there, and young girls have been seen by grooms' mothers there. Thus, Turkish baths have represented a fundamental culture, and they have become a cultural place which is open to cultural innovations apart from being a bath place.

In Antakya, which is the subject of our paper, Turkish baths have functioned as important places on each stage of people's lives from their birth till their death. In the past, people in Antakya used to go to Turkish baths in about 10-15 days, and enjoying was important as well as having bath there. Women used to go to Turkish baths in Antakya (Saka, Meydan, Beseri, Yeni Hamam, Cundi) much more in the past. This is because of the fact that the women used to leave their homes only for visiting their parents, going to Turkish baths and sometimes going shopping. Turkish baths were important for the women, and we can reveal this from the things they took to the baths like inlaid towels and pearl-inlaid clogs.

Briefly, women in Antakya used to have fun (apart from cleaning), drink coffee and sherbet (a kind of juice), chat or gossip in Turkish baths. That is why those places functioned like coffeehouse for women in ancient Antakya. Today, it can be expressed that this functioning is relatively experienced in the region, too.

In our paper, we will try to identify women's role in retaining Turkish bath tradition in Antakya from past to present. For doing this, we will try to reveal how women have used these baths for cleaning, for which activities (seeing girls asked for marriage, unwinding, being cured, having fun-good time, etc.) they have gone there apart from routine cleaning, how they have carried out various ceremonies (bride bath, puerperal bath, harmony bath, etc.) there. In the section of conclusion, it will be tried to reveal effects of women on attainment of Turkish bath tradition in Antakya.

Keywords: Antakya (Antiochia), Turkish Bath Tradition, Turkish Bath, Turkish Bath Tradition in Antakya, Women in Turkish Bath Tradition of Antakya

Giriş

Antakya'da hamam geleneğini ortaya koyabilmek ve değerlendirmek için kentin kültürel ve sosyal yapısına göz atmak gerekir.

Antakya tarihin çok eski devirlerinden başlayarak Roma, Haçlı, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerinde ticaret kervanlarının, yolcu ve hacıların konakladığı bir bölge olmuş; özellikle Roma döneminde Roma, İskenderiye şehirleri ile birlikte hamamları, tapınakları, mermer kaplı kolonlu caddeleri, su yolları ve yüksek surları ile Roma İmparatorluğu'nun önemli bir uygarlık merkezi olmuştur (Kılınç, 2000:5).

Kentin diğer bir özelliği de Hristiyanlığın yayıldığı bir merkez niteliğinde olmasıdır. Antakya-Reyhanlı yolu üzerinde bulunan Saint Pierre Kilisesi geçmişte olduğu gibi bugün de Hristiyanlar için önemli bir hac merkezidir. Hristiyanlığın ilk kilisesi olduğu rivayet edilir ve her yıl 24 haziran günü Hristiyan cemaatinin katıldığı bir ayin düzenlenir (Arı, 2013:99).

Kent, Osmanlı döneminde de bir ticaret ve kültür merkezi olarak önemini korumuştur (Tekin,1998:124).

Kıscası Antakya camilerin, kiliselerin, havraların yan yana varlıklarını sürdürdükleri bir hoşgörü merkezi olmuştur. Bu kültür ortamından beslenen gelenek, görenek ve çeşitli kültürel faaliyetlerle ülkemiz için önemini koruyan bir merkez olagelmıştır (Arı, 2013:101).

Türk Kültüründe Hamam

Roma hamamları gibi anıtsal bir nitelik taşımaları da kendine özgü mimarileri ve sosyal açıdan yüklendikleri işlev açısından Türk hamamları dünyada söz sahibi hamamlar arasındadır. Osmanlı dönemi ile birlikte ön plana çıkan Türk hamamından ilk bahsedenler Batılı seyyahlar ve yazarlar olmuştur.

Osmanlı döneminde padişahların yaşadıkları saraylarda çok sayıda hamam vardır. Topkapı, Yıldız, Dolmabahçe Saraylarında Hünkar Hamamı yanı sıra haremdeki kadınlara ve saray görevlilerine ayrılmış hamamlar da mevcuttur. Bunun yanı sıra Aynalı Kavak, Küçük Su, Harekat, İhlamur Kasır-

larında hamamların varlığı bilinmektedir (Taşçıoğlu,1998:61).

Osmanlı'da büyük hamam inşaatları Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra başlar. İstanbul'daki Asaflar Hamamı, Ebuveka Hamamı, Aga Hamamı, Eyüp ve Çukur Hamamları bu dönemde yaptırılmıştır (Üdekan,1997:752). Fatih'le başlayan bu süreç artarak devam etmiştir. Evliya Çelebi, İstanbul'daki özel hamamların sayısının 4536 olduğunu ifade eder (Aru,1949:30).

Türk hamamları; soyunmalık, aralık, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden oluşur. Soyunmalık hamama gireceklerin soyunma ve yıkanmalarına hazırlık için kullanılır. Aralık, soyunmalık ile ılıklik arasında kalan tıraşlık ve tuvalet kısımlarının bulunduğu bir kısımdır. Ilıklık ise soyunmalık ve sıcaklık arasında bulunan, vücudun sıcaktan soğuğa, soğuktan sığağa alışması için beklenen bölüm; sıcaklık ise yıkanma işleminin gerçekleştiği bölümdür.

Hamam, Türklere hem dinî hem de fiziksel temizlik için gerekli bir yerdir. Hamamlar, herkese açık olan sosyal yaşamda farklı tabakalardan insanların sıhhat ve iyilik bulmak, temizlenmek için geldikleri ortamlardır (Germaner, İnankur, 2002:190).

Bu sosyal mekânlardan asker adayları uğurlanmış, tulumbacılar buralarda ağırlanmış, yeniçeriler ayaklanmalarını bu mekânlarda örgütlemiş; gelinlik kızlar burada görücüye çıkmış, öğütlenmişlerdir (Bozok 2006:70).

Kıscası Türk hamamları temizliğin yanı sıra doğum, evlenme, sünnet gibi pek çok sosyal olayın kutlandığı mekânlar olarak köklü bir kültürü temsil eder bir hüviyete bürünmüştür.

Kadınlar İçin Hamamın Önemi

Osmanlı toplumunda kadın için hamama gitmek önemli bir olaydı, çünkü Osmanlı toplumu yaşamı içerisinde kadınların üç şey için evden dışarı çıktıkları ifade edilir. Alış veriş için, ana babayı ziyaret ve hamama gitmek (D'ohson,1979:169).

Bu yüzden kadınlar hamama gitmesi, onlar için önemli bir olaydı. Onlar hamama giderken yanlarında işlemeli havlular, sedef kokmalı nalınlar vb. eşyalar götürürlerdi (Faroghi,1997:121).

1716-18 yıllarında İngiliz büyükelçisinin eşi olarak Türkiye’de bulunan Lady Mary Montegu, Alexander Pope’a yazdığı mektupta, hamamdaki kadınların güzelliklerini ve ne kadar süslü olduklarını anlattıktan sonra; buraları kadınların dedikodu yaptıkları kahvehaneler olarak niteliyor:

“Kadınlar çıplaktır. Fakat dürüstlüklerini ve namuslarını bozacak en küçük bir hareket ve te-bessümleri yoktur. Kadınların tenleri göz alacak kadar beyazdır. İnciler ve kurdelelerle süslü örgüleri omuzlarından sarkar. Hepsi güzellik perilerine benzer. Ekseriyetle on yedi, on sekiz yaşındaki cariyeler saçlarını örerken bu kadınların kimi gülüşüyor, kimi düşünüyor; kimi kahve ve şerbet içiyor. Velhasıl da hamamlar bir nevi Türk kadınlar kahvehanesi. Şehrin bütün dedikoducusu burada anlatılıyor (Taşcıoğlu,1998:209;Arı,2013:96, Keskinçiliç, 2003:347).

Kısacası hamam Türk kadını için sosyal mekân olarak işlev görmüş; onların bir araya gelerek sohbet, dedikodu ettikleri, eğlendikleri, hoş vakit geçirdikleri ve vücutlarının da temizlenip, sıhhat bulduğu mekânlar olmuşlardır (Dutoğlu,2012:133).

Antakyalı Hanımlar İçin Hamam ve Hamamların Sosyal İşlevi

Antakya’da hamamlar geçmişten günümüze toplumsal yaşamın önemli merkezlerinden olmuştur ve insanların doğumlarından ölümlerine kadar yaşamlarının her aşamasında önemli mekânlar olarak işlev görmüşlerdir (Arı,2013:150).

Antakyalı hanımlar bu mekânlarda rutin temizlenme ihtiyacı dışında aşağıdaki faaliyetler için hamama giderler:

1. Çamaşır yorgunluğunu gidermek için hamam
2. Kız görmek için hamam
3. Vücut sağlığı için hamam
4. Çocukları yıkamak için hamam
5. Eğlenmek, dostlarla buluşmak için hamam
6. Çeşitli törenler ve özel günler için hamam (gelin hamamı, lohusa hamamı, gönül birlik hamamı) (Arı,2013:151).

1. Çamaşır Yorgunluğunu Gidermek İçin Hamam

Eskiden çamaşır yıkama kadınların bir gününü alırdı. Çamaşır gününün yorgunluğunu gidermek için Antakyalı hanımlar ertesi gün hamama giderek dinlenir ve yeni güne tazelenmiş, rahatlamış bir şekilde günaydın derlerdi.

2. Kız Görmek İçin Hamam

Eski Antakya toplumunda hamamlar, kız görme ve beğenme yerliydi. Kayınvalide beğendiği kızın bir kusuru olup olmadığını anlayabilmek için çeşitli denemeler yapardı. Yürüyüşünü kontrol etmek için yere harlı sabun atılır ve genç kızdan vermesi istenilerek adım atışı, yürüyüşü görülür; bu esnada sesini duyabilmek için kıza hangi ailen-den olduğu sorulur; böylece dişleri düzgün mü, ağzı kokuyor mu, ahraz mı, dili yüksüklü mü değil mi test edilirdi (Doğruer,1996:24).

3. Vücut Sağlığı İçin Hamam

Kadınlar hamamda vücut sağlığı için sönmemiş kireç, nişasta ve zırnık (arsenik sülfür) karışımı; hamam otu denilen karışım kullanırlardı. Bu ot su ile karıştırılıp, yumuşak bir hamur yapılarak kıllı bölgeye sürülür, kuruması beklenir; kıllar dö-küldükten sonra da bölge bol su ile temizlenirdi. Yine yörede şekerle limon suyu karıştırılıp, mermer zemin üzerine dökülür, macun kıvamına getirilerek ağda yapılır. Bu ağda da aynı amaç için kullanılırdı.

Bunun yanı sıra soğuk algınlığını gidermek için nane ve nar ekşisini karıştırıp sırtlarına, göğüslerine sürüp, göbek taşına yatarlar ve şişe çektirerek vücut gözeneklerini açarlardı.

Ayrıca vücutlarına sülük yapıştırarak, vücudu kirli kandan kurtarıp kanın akıcılığını sağlayan kadınlar da mevcuttu; vücutlarına sülük vurulmuş bu kadınlar, çocukların belleğinde ürkütücü bir etki bırakırlardı (Arı,2013:153).

Kısacası, kadınlar için önemli bir işlev görmüş-tür.

4. Çocukları Yıkamak İçin Hamam

Bütün Türk hamamlarındaki gibi, Antakya hamamlarında da anneler çocuklarını hamama getirirler ve annelerinin kolları, dizleri arasındaki bu çocuklar için hamam; aşırı sıcak, buharlı ortamıyla

sıkıcı bir ortamdı; ancak sonrasında hamamda diğer çocuklarla oynanan oyunlar, onlara hamamın zevkini çıkarmaya yarardı.

Erkek çocuklar da hamama 7, 8 yaşlarına kadar getirilir; sonra da getirilmeye devam edilirse, çocuğun annesine kızılarak uyarılırdı (Arı,2013:153).

5. Eğlenmek, Dostlarla Buluşmak İçin Hamam

Antakya hamamlarında kadınlar eğlenmek için yanlarında def, darbuka gibi çalgılar getirir. Bunun yanı sıra ud, zil, hamam taşı da kullanılan sazlar arasında bulunurdu.

Bundan 50 yıl kadar öncesinde kör kemani denilen, keman çalan görme özürlü birinin de varlığından söz edilmektedir. Ayrıca, bu ortamda hanımların zılgıtlar çektiği, maniler söyledikleri, şarkılar söyledikleri, çifte telli oynadıkları da görüldü. Bu gelenek bugün de devam etmektedir. Bu mani ve türkülerin birer örneğini şu şekilde verebiliriz:

Haha ben bir karabiberim
Haha eker eker giderim
Haha seni aldığım için
Çok teşekkür ederim.

Bağdat'ın hamamları
Yanıyor külhanları
Ne acayip, baş bağlar
Antakya hanımları

Bağdatlı giden olsa
Yârimi soran olsa
Yıkarım seni Bağdat
Yârime bir şey olsa

Aman meleşim,
Nasıl edeyim
Seko seko gel yanıma (Arı,2013:155).

6. Çeşitli Törenler ve Özel Günler İçin Hamam

Oğluna eş olarak hamamda gördüğü kıızı alan Antakya kadını, düğünün ilk hazırlıklarını da hamamdan başlatır. Hamam kapatılır.

Hamamdan önce gelin kuaföre gider. Hamama geldiğinde kapıda karşılanır; başına para, şeker,

çiçek atılır. Gelin, büyüklerin ellerinden öper; üzerine güzel bir peştamal, ayağına bir takunya geçirir.

Gelin, havuz etrafında 7 kez döndürülür, ardından zılgıt çekilerek, haha çekilerek gelin yıkanır. Gelin yıkandıktan sonra yemeğe geçilir. Humus, cevizli biber, sarma içi, sarma, tepsi kebabı, mevsim meyvesi yenilir. Bu esnada çerez de dağıtılır. Türkü ve maniler söylenerek oyunlar oynanır (Arı, 2013:158).

Yörede kırk hamamı olarak da bilinen lohusa hamamı, özel bir törendir. Buna kırk hamamı denilmesinin nedeni bebek kırk günlük iken yapıyor olmasındandır.

Bu törende de lohusa kuaföre gider, süslenir; sonra hamama gelir, yeni gelin gibi ipek peştamal kuşanır, sedefli gümüş takunyalar giyer. Bebek şal ile sarılır. Lohusanın bir koluna annesi, diğer koluna yakınlarından biri girer. Önde darbuka çalan biri eşliğinde havuz etrafında dolaşır. Ardından hamamın sıcak tarafına geçilir ve yıkanma başlar.

Yıkanma esnasında kırklanma suyu üç kulhü bir elham ile kurnaya aktarılır; çocuk da bu su ile yıkanır. Ayrıca çocuk ter kokmasını, diye bu suya tuz atılması gelenektendir (Arı,2013:159).

Antakya'da bir de gönül birlik hamamı denilen ve ekonomik gücü olmayan birini onore etmek için yapılan bir hamam günü de vardır.

Normal şartlarda Antakya'da he ne sebeple olursa olsun davet sahibi gelenlerin ücretini öder. Ancak gönülbirlik hamamında durum farklıdır. Herkes kendi ücretini öder ama davet eden kişi gelenlere yalnızca mevsimine göre meyve, karpuz veya tatlı ikram eder. Ancak diğer kadınlar, bu ikramı yapanı davet sahibi kabul ederek onun onurlanmasını, gururlanmasını sağlarlar. Bu güzel bir toplumsal dayanışma örneğidir.

Sonuç

Antakya çok eski dönemlerden beri camilerin, kiliselerin, havraların yan yana yaşadıkları bir hoşgörü merkezi olmuştur. Bu kültür ortamından beslenen gelenek, görenek ve çeşitli kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir merkez olagelmiştir.

Türk hamamları dünyada söz sahibi hamamlar arasındadır. Osmanlı döneminde ve özellikle de Fatih Sultan Mehmet dönemi ile birlikte hamam-

ların sayılarının oldukça arttığı gözlemlenmiştir.

Hamam, Türklerde hem dinî hem de fiziksel temizlik için gerekli bir yerdir. Hamamlardan asker adayları uğurlanmış, tulumbacılar ağırlanmış, ayaklanmalar, örgütlenmiş kızlar bu mekanlarda görücüye çıkmış ve örgütlenmişlerdir.

Osmanlı toplumunda kadın için hamama gitmek çok önemli bir olaydır. Bu yüzden işlemeli avlular, sedef kakmalı nalınlar ile hamama giderler; orada eğlenirler, dedikodu yapıp yemek yer ve kahve içerler; onlar için hamamlar adeta bir kahvehane işlevi yüklenmiştir.

Antakyalı hanımlar için de hamamlar aynı işlevi görmüş; onların sosyalleştikleri, dinlendikleri, güzelleştikleri, temizlendikleri ve sıhhat buldukları mekânlar olarak yüzlerce yıldır; önemli bir işlev görmüştür.

Kıscası, Antakyalı hanımlar, hamamları çamaşır yorgunluklarını gidermek, kız görmek, çocukları yıkamak, sağlık ve sıhhat bulmak; eğlenmek, dostlarda buluşup hoş vakit geçirmek için kullanmışlar, bugün de yine hamamı bir buluşma yeri olarak gönülbirlik hamamı vb. ya da çeşitli törenlerin yapıldığı mekânlar olarak kullanmaktadır.

Onlar, hamamları bu şekilde kullandıkları sürece hamam geleneği yaşayarak ve gelecek kuşaklara aktarılan bir kültür değeri olarak önemini koruyacaktır.

Kaynakça

- Arı, B. (2013); *Türk Kültüründe Hamam ve Antakya'da Hamam Geleneği*, Color Ofset, İskenderun.
- Aru, K. (1949); *Türk Hamamları Etiüdü*, İstanbul.
- Bozok, D. (2006); "Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı (Bursa Merkez İlçede Bir Araştırma)" Balıkesir Ü. Sos. B.Y.Ens. Dergisi, Sayı13.
- Doğruer, Ş. (1995); "Antakya'da Sıra Geceleri ve Hamam" Güneyde Kültür, C:H:8, Sayı:86 Antakya.
- D'ohson, M. (Tarihsiz); *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, 1001 Temel Eser*, Tercüman Yay., İstanbul.
- Dutoğlu, Y. (2012); *Ak Zambaklar Şehri Tokat*, Ötügen Yay., İstanbul.
- Faroghi (1997); *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağ'dan 21. Yüzyıla* (çev. Elif Kılıç) Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- Germaner, S. , İnankur Z. (2002); *Oryantalistlerin İstanbul'u* Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul.
- Keskinlikç , E. (2003); "Yabancı Seyyahların Dilinden

- Osmanlı Deniz Hamamları", Tarih ve Toplum, C.40, Sayı:240, İstanbul.
- Kılınç, F. (2000); *Hatay Turizm Rehberi*, Hatay Eski Eser Sevenler Derneği Yay., Antakya.
- Taşcıoğlu, T. (1998); *Türk Hamamı*, Duran Ofset, İstanbul.
- Tekin, M.(1998); "Hatay Türküleri", Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı, Ajans Türk Yay., Ankara.
- Üdekan, Ayla (1997): "Türk Hamamı", Eczacıbaşı Sanat Ar. C.2, Yem Yay., İstanbul.

YAŞLILIK

Gözlerinde gözlüğün, kulağında kulaklık
Elinde bastonunla sen bir yaşlısın artık
Kolay alışamazsın bir yaşlı olduğuna
Çevren hitaplarıyla alıştırdılar buna...

İki adım atarsın üçüncüde dinlenirsin
Böyle mi olacaktım diye hüznlenirsin
Eski güç eski kuvvet nereye gitti dersin
Başkalarına bakıp yine de şükredersin...

Otobüste vapurda kimisi iter kakar
Kimi acır hâline gelir elinden tutar
Otur evinde moruk dışarda ne işin var
Yer işgal ediyorsun, der gibidir bakışlar...

Arayan yok, soran yok kapılara bakarsın
Geçmiş düşünürsün uzaklara dalarsın
Yalnızlık unutulmak bunlar seni mahveder
Böyle suskunlaşırsın, anılar koşar gider...

Sevgi ilgi bekleriz başka beklentimiz yok
Elimizden tutana dua ederiz çok çok
Neydi gençliğimizde o azamet, o isyan
Tanınamaz olursun nasıl çöküyor insan...

İmanımız yerinde ölümden korkmuyoruz
Muhtaç olmak sürünmek budur büyük korkumuz
Bir bakıştan, bir sözden alınır kırılırsın
Dizler ağırır el titrer yaşamdan yoruluruz...

Bizim Kayseri'mizin bir atalar sözü var.
Güzeldir ve gerçektir bütün sözleri kadar
Zeval verme aklıma, gözüme ve dizime
Muhtaç etme ya Rabb'im oğluma ve kızıma.

Dr. Yüksel SATOĞLU GEMALMAZ

Murit Tolegenov: Sayın Hocam öncelikle kendiniz hakkında kısa bir bilgi verir misiniz? Ne zaman, nerede doğdunuz, kısa hayat hikâyenizi alabiliriyiz?

Yaşar Kalafat, 1939 yılında Kars'ta Trabzonlu bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldi. Hayata 1962 yılında mezun olduğu Atatürk Üniversitesinden Ziraat Yüksek Mühendisi olarak atıldı. 1 yıl Muş'ta ve 1 yıl da Arpaçay'da ilk mesleği ile ilgili hizmet verdi. Askerliğini de yaptığı Erzurum'da, ayrıca başbakanlık personeli olarak 14 yıl memuriyet hizmetinde bulundu. 1966 yılında ilk ve orta eğitimini almış olduğu Kars'tan ve 1980'de de Erzurum'dan ayrıldı. Başbakanlıktaki görev yıllarında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesini de bitirip takip eden yıllarda Kayseri Erciyes, Ankara Hacettepe Üniversitelerinde Dinler Tarihi, Halk Edebiyatı ve müteakip yıllarda Cumhuriyet Tarihi Disiplin dallarında lisansüstü eğitimler aldı. İnkılâp Tarihi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında Türkiye'de ve Kazakistan'da doktora çalışmalarını tamamladı. 1999 yılında devlet memuriyetinden emekli olup 6 yıl kadar Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde Kafkasya Bölümü ve Kültür Stratejisi Bölüm Başkanı ve Yönetim Kurulu Üyesi olarak çalıştı.

Halen sahibi bulunduğu Türk Halkbilim Araştırma Kültür ve Strateji Merkezinde Türk kültür-lü halkların halk inançları öncelikli karşılaştırmalı olarak incelemekte ve Türk kültür coğrafyası merkezli kültür stratejileri üzerinde faaliyetlerini sürdürmekte, ulusal ve uluslararası bilgi şöleni türü ilmî faaliyetlere katılmakta, çalışmalarını makale ve "Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları", "Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları", "Türk Kültür Coğrafyasında Halk İnançları" gibi seri kitap setleri hâlinde yayınlanmaktadır. Halen, halk inançları-mitoloji ve halk inançları tasavvuf bağlantılı araştırmalar yapmaktadır.

İLESAM, Türk Kültürünü Araştırma Ensti-

tüsü, Türkiye Dinler Tarihi Derneği gibi kuruluşların üyesi olan Yaşar Kalafat, Folklor Araştırma Kurumu'nun "Türk Folkloruna Hizmet Ödülü" ve Motif Vakfı'nın "Halk Bilimi" ödülüne layık görüldü. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü adına "Türk Kültürü Araştırmaları Yaşar Kalafat Armağanı" nı ve Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, adına Yaşar Kalafat özel sayısını çıkardı.

Çalışmaları, "Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi", "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Trabzonlu Simalar ve Trabzonlu Köklü Aileler", "Türkiye Türkologları ve Türk Diline Hizmet Edenler", Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi" gibi kaynak eserlerde yer aldı.

İki çocuk ve üç torun sahibi olan Kalafat, Ankara'da yaşamaktadır. İrtibat adresi yasarkalafat@gmail.com olan anılan şahsın 90 kitap çalışması ile bildiri ve makale çalışmaları www.yasarkalafat.info adresinde toplamaktadır.

M. Tolegenov: Türk halklarının gelenek ve göreneklerine, inançlarına ilginiz ne zaman başladı? Bu alana sizi ne sevk etti? Çalışmalarınızın mahiyeti nedir?

Milletleri akraba yapan unsurlar, amiller vardır. Toplumlar fiziki gen olarak akraba olabildikleri gibi kültürel gen olarak da akraba olurlar. Bunlardan ikincisi birincisinden daha az önemli değildir. Milletlerin kültürlerine onların halk kültürleri kaynaklık yapar. Halkların dil kadar, din kadar, tarih kadar, halk kültürleri de onların akrabalık bağlarını oluşturur. Halk kültürünün merkezinde de halk inançları vardır. Sözlü kültürün her vasat ve vasıtasında inanç bulunduğu gibi maddî kültüre kimlik kazandıran unsurlardan inanç kültürü önceliklidir.

Halkları ihtilafa düşürürken emperyalizm kimlikten yola çıkar, halk kültürü emperyalizmin en zor aşabileceği kültürel kalesidir. Türk milleti birlikte yaşamakta olduğu Türk kültür-lü halklarla yaklaşık 200 yıldan beri emperyalizm tarafından

ihtilafı hâle sokulmak istenilmiştir. Türk milletinin bir bütün olduğunu gerçeğini inkâr için onun dili, tarihi, dini, alfabe ve edebiyatı ile metotlu olarak uğraşan emperyalizm onun halk kültüründeki bütünlüğü bozmak için de sistemli mesai vermektedir. Bunun şuurunda olan her Türk sosyal bilimci halk biliminin önemini kabul eder.

M. T.:Kazakistan'da hangi yıllarda bulunuz ve Kazakistan'ın hangi bölgelerinde araştırma yaptınız?

Kazakistan'da ilk bulunmam 1993-94 yıllarında başladı. O yıllarda 10-15 günlük saha çalışmaları ile Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Afganistan, Azerbaycan, Özbekistan'da müteaddit defalar bulundum. İlk temaslarımız Üniversite ve akademi çevreleri ile oluyordu. Arşivler, arkeoloji merkezleri, müzeler falan. Daha sonraki yıllarda bu ülkelerle birlikte Azerbaycan'ı da içine alan Türklüğün geleceğini tasarlayan uluslararası sempozyumlarımız oldu. Kültür Bakanlığı, AKD ve Tarih Kurumu Başkanlığının, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın projelerinde yer alırken alan çalışmaları yapma imkânı bulduk. Bu yıllarda Yedisu bölgesi şaman ortamlarında bulduk, şimdi burada büyük bir ruhbilim enstitüsü var. Buraya Türk Tarih Kurumu heyeti ile gitmiştik. Yesi şehrine giderken ziyaretlerin buldukları bölgelere gittik. Türk Dünyası Araştırma Merkezinin okullarında ve Türk Kolejlerinde gözlemlerimiz oldu. Ahıska Türklerinin evlerine ve köylerine gittik. Birkaç Kazak köyüne de gittik. 2000'li yıllarda temaslarımız TİKA'nın Strateji merkezleri ile oldu. Uluslararası ilişkilerde fahri doktoramı bu yıllarda aldık.

M.T.: Siz Orta Asya'yı Anadolu'yu Altay ile Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan bütün Türk halklarının gelenekleri, görenekleri ve mitolojileri ile ilgili temel çalışmalar yaptınız, hangi halkın gelenekleri, inançları ve efsaneleri çok zengindir?

Biz, Türk kültür coğrafyasından; Batıda Kıbrıs, Rodos, Bulgaristan, Kosova, Bosna, Makedonya, Romanya'da, Arnavutluk, Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde, Ukrayna-Kı-

rım, Moldova-Gagavuzeli, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya'da, kuzeyden RF-Başkurdistan, Çuvaşistan, Tataristan, Hakasça, Altay, Tuva'da, Doğudan-Tacikistan, Afganistan, Özbekistan, Karakalpakistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan'da, Kafkasya'dan Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkezki, Dağıstan, Gürcistan, Acara, Osetya, Azerbaycan-Nahçıvan'da, Ortadoğudan İran, Suriye, Suudi Arabistan gibi yerlerde Türk kültürü halkların halk kültürleri ile ilgili çalışmalarda bulduk. Çalışma planında yer alan Yakutistan, Moğolistan, Doğu Türkistan, Batı Trakya, Arnavutluk, Abhazya, Çeçenistan Lübnan, Ürdün ve Ermenistan'da bu coğrafyalara bizzat gidmeden çalışmalar yaptık.

Türk kültürü halkların tamamının veya Türk kültür coğrafyasının bütünü, halk kültürünün bütün dallarında çalışmak ve buna mitolojiyi de eklemek bir şahsın, bir ömre sığdırabileceği bir husus değildir. Bu tür uzun solu gerektiren çalışmalar uzmanlarla çalışabilen araştırma merkezlerinin yıllarını alır. Benim yapmaya çalıştığım Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları isimli 12 ciltlik kitap seti ile konuyu, ilgili yayınları alanda çalışan uzmanları, izlenilen metotları imkân nispetinde tanıtmaktı. Türk Kültür Coğrafyası isimli 14 ciltlik kitap seti ile de halk kültüründen hareketle kültürümüzün coğrafi sınırlarını çizmeye çalıştım, Türk Kültürlü Halklar isimli 16 ciltlik kitap seti ile de Türklüğü kültür akrabaları ile birlikte yüzeysel de tanıtmaya çalışmaktı. 7 ciltlik kültür stratejileri içerikli kitap denemesi ile de yapılmak istenilen, kültürel gelişmeler karşısında halkbilimcinin tavırını belirlemektir. Mitoloji ve bilhassa tasavvuf halk inançları bağlantılı çalışmalar ise henüz emekleme döneminde dirler. Bu noktada size "Kalafatça" isimli bibliyografya çalışmasını öneririm.

Benim yaptığım çalışmalar için "temel çalışmalar" demek biraz zordur.

Gelenek bağlanışına gelince, irfan ve hikmet penceresinden bakınca din, halk inançları düşünce sisteminin neresindedir. Halk inançları o dönemin kültür coğrafyasında da var iken Ahmet Yesevi bu

halk tefekkürünü ele alıp bunları süzmeye tabi tutarak mı düşünce sisteminin esaslarını koydu yoksa Ahmet Yesevi'yi okuyarak mı halk sözlü kültüründe yaşam bulan inanç değerlerini meydana getirdi?

“Geleneği dinîleştirmek” ve “dini gelenekleştirmek” ifadeleri irdeleme adına parantezler açılınca, şu açılımla karşılaşılmaktadır. Geleneği dinleştiren dine, dinde olmayan, dine aykırı olan ve asılsız olan hususları hurafeyi, bidati ve şirk gibi hususları dine sokmuş olabilirsiniz.

Dini gelenekleştiren, dinî yaşamın bir parçası yapmış olabilirsiniz, dini hayata taşımış hayatınıza olabilirsiniz. Dini yaşamınıza almış olursunuz.

Örfî hukuk bir yerde, bir bakıma ve bir derece de olsa şer'î hukukta geleneğe de yer vermek değil midir?

Halk sözlü kültür verilerinde, dinî hayatı ile ilgili verilerle, gelenekten kaynaklanan hayatı ile ilgili birikimini adeta birleştirmiştir. Bu birleştirmede süreklilik arz eden onarma ve ikmal vardır.

Halk doğum kutlamalarında, hasat bereketlemelerinde, başsağlığı dilemelerinde, edinilen yeni bir mülk karşısında kalbî söylemlerinde dinini yaşar. Hayırlı insan olur insan, Allah bereketini artırsın, güle güle sağlıklı kullanın, mekânı cennet olsun Allah başka acı vermesin, bu son gamınız olsun, gibi dilemeleri, bireysel olan imamının dinî dili ile anlatmış olmaktadır.

Bu noktada, adeta sözlü kültürde Eşarî değil de sanki Maturidî bir tefekkür vardır. Sanki halk “oku”, “Akıl etmez misiniz?”, “Bilenle bilmeyen bir olur mu?” ilahî mesajlarını birey olarak kendi adına düşünüp sözlü kültüründe alkış, kargış ve benzeri türlerle dile getirmiş, binlerce hayır dilek içeren duanın söylenildiği, yerine göre ifade ettiği bir tek anlamı vardır. Onların söyleyen kadar çok olmaları imanın bireyselliği ile ifade edilebilir.

Her araştırmacı kendi alanında kalıbını oluşturur, anlaşılmasını sağlamaya çalışır. Bununla beraber kalıplar canlı kavramlardır büyür, küçülür şekillenirler. Konu halk inanmaları alanı olunca kalıplardan kurtulmanın lüzumu ile de karşılaşı-

labilir. Gelenekler kalıplarla yaşarlar. Kalıplaştırma ihtiyacı ile kalıplaştırma hastalığı farklıdır. Gerktiğinde kalıplaştırmaya açık olmalı ancak kalıplaştırmacılığa fazla geçit vermemeli.

Bununla beraber motif indeksinizi oluşturmak durumundasınız, yapılan tespitlerdeki savrukluğ, bağıntısızlık Türk halk edebiyatı motif indeksi çalışmalarının yolunu tıkar. Batı bunu Tomsın ile kendisi için yapmış. Ruslar da ilkin kendileri için sonra genel Slav hakları için başlatmışlardır. Azerbaycan'da Azerbaycan halk edebiyatı için atılan bu adımdan sonra Türklüğün genelini kapsayan bir çalışma tasarlanıyordu. Geleneksel kahraman tipinin çizilip hikâyesinin yazılabilmesi için bu kaçınılmazdır. Aksi hâlde Türkiye'de kovboydan halk kahramanı tiplemesi yapmaya kalkarsınız.

Geleneğin köküne inilip ilişkili olduğu kültür belirlenemez ise bulgular, yapılabilmiş tespit değerlendirilememiş olur. Geleneği gelenek yapan geleceğe gerektiği gibi taşınabilir olmasıdır. Her geleneğin esasen bir kodu vardır.

M.T.: Mitler, efsaneler, gelenek ve göreneklerin, inançların kaynağı nedir? Bizim yani Türk halklarının mitleri, efsaneleri ve gelenek ve görenekleri, inançları dinden, Kur'an kıssalarından kaynaklanmaktadır görüşünü kabul edebilir misiniz?

Bu tabii ki mümkün değildir. Mitler, efsaneler, gelenek ve göreneklerin, inançların, ortak yanlarına rağmen farklı tanımları vardır. Hepsini bir kefeye koymak fazla toptancılık olur. İslam'ın bunlara getirdikleri kendi tanımları vardır. Bu tanımların birçoğu halkbilimcilerin tanımından farklı değildir. Mitoloji konusunda durum oldukça farklıdır. Mitolojinin tanımı ile vahiye dayalı dinin tanımının ortaklığını aramak doğal olarak zordur. İslami veriler içerisinde mitoloji kapsamına giren özel verilerin olduğu da bir gerçektir. Bu, İslam mitolojidir anlamına gelmez. Halk inançları ile Semavi dinler tamamen kopuk değildir. Ancak halk inançlarına girebilen her veri İslam'dır da denilemez. Halk inançlarında hurafe, bid'ad ve şirke de rastlanabilir. İslam'ın reddettiği başka verilere

de rastlanabilir. Bu, kısa anlatılabilecek bir husus değildir. Her halkbilimci gibi benim de halk inancı tanımım vardır.

Halkbilimci çok kere, meselelere, bulgulara normatif bakamaz. Size göre öyle olmayabilen bir tespit başka bir bakış sahibine göre ögüle olabilir.

Tespitler temellendirilirken, temellendirmiş olmak veya olmamak hali vardır. İslamiyet'e ölü-nün kırkı, yedisi, elli ikisi, senesi anmalarının ol-duğuna dair bir ayet veya hadis yoktur. Ancak bu açıklamayı yapan din adamı da kendi yasında bu uygulamaları yaşatır. İslam'da uygulama şartı ol-madığı hâlde Allah rızası için vesile yaratıp hayır işlemek yasaklanmamıştır. Yasaklanmış olan bu tür uygulamaların İslamın olmazsa olması olarak dine sokulmalarıdır.

Türk-İslam kültür coğrafyasının sözlü dinî kültür verilerini sadece İslamiyet'e izah etmek ve İslamiyet'e bağlamak Türk kültürüne karşı yapılmış bir haksızlık olur. Evvela İslamiyet'i, Allah in-dinde tek din olan İslam'ı Hz. Muhammed (s.a.v) ile başlatmak, İslamiyet'e aykırı bir tutum olacağı için doğru olmaz. Hz. İbrahim (a.s.)'den evvel yaratılmış insanoğlunun da mahiyeti ne olursa olsun bir dinî kültürü vardı. Bu inanç sisteminin tek tan-rılı bir inanç olduğuna dair görüşler yaygın iken, bu inancın izlerini Türk kültürlü halkların hepsi-nin inanç kültüründe görmek zor zor değildir.

Dinler tarihi-İsrailiyat ilişkilendirmesinde mi-tolojik öğeler aranabilir mi, belki farklı bir çalışma-nın alanı olabilir.

İslamiyet'in İlk yılları ile ilgili anlatılarda yer alan Hutbe Kürsüsü olarak da kullanılan ünlü kü-tük ve keza ünlü kutlu olduğu kabulü görmüş olan deve olayı gibi olayları mitoloji kapsamına almak bize göre kolay değildir. İslam anlatıları kapsamın-da yer alan menkıbelerdeki olağan dışı olayları ve bazı mucize ve hikmetleri de mitoloji ile karıştır-mamak gerekir.

Bu münasebetle Hilmi Ziya Ülgen'in Türk Tefekkürü Tarihi ve diğer bazı çalışmaları, Metin Ant'ın "Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun

Kavramı" isimli gibi çalışmaları önem arz ederler. Hayrettin İvgin'in, "Derin Mitoloji "İnançlar-da-Söylencelerde-Folklorlarda-Geleneklerde" isimli çalışması ise İslamiyet-mitoloji bağlantısına ayrı bir boyut kazandırmıştır. Dabbetü'l Arz, Vak Vak Ağacı, Cinlerin Anası olarak bilinen Şehretü'n-nâr gibi konular İslamiyet'le ne derece ilişkilendirile-bilir, Halk inançlarındaki bir kısım memoratların cinlerle ilişkilendirildikleri bilinmektedir.

Mitolojinin alanına giren kozmoloji-kozmogo-ni ile sözlü kültür ürünü olan yaratılmış destanlar-daki yaratılış anlatıları ile kutsal kitaplar bu arada Kur'an-ı Kerim'deki yaratılış anlatısını aynı tera-zide tartamazsınız.

Halk inanmalarında büyü'nün yeri vardır. İslamiyet büyü yapılmasını onaylamaz. Keza halk inançlarında fal, fala bakmak vardır. İslamiyet fal-cılığı fala inanmayı da onaylamaz gaybı bilebilmek sadece Allah'a mahsustur. Şamanizm ise bu iki kavrama açıktır. Eski Türk inanç sisteminde Ata-lar Ruhu bir kült oluşturmuştur. İslamiyet, atalara saygıya yer verir ancak onlardan bir beklentiyi şirk, Allah'a ortak kabul eder. İslam'ın ruh anlayışı ile eski Türk inanç sisteminin ruh anlayışı da tama-men örtüşmez. Her ikisinde de ruhun ölümsüzlü-güne inanılır. Bu âlemde yaşayanlar ile bu âlemden göçenler arasında ilişkinin sürdüğü kabul edilir, mesela ancak tamamen aynı oldukları söylenemez. Tul inancı bu tür verilerdendir. Bütün bu benzeri kısa cevaplarla sağlıklı açıklamak kolay değildir.

M.T.: İslam dini sert fikhî kurallarla bunalı-ma girdikçe böyle efsane ve mitlerin önemi, ak-tüelliği artar diye düşünüyor musunuz?

Sorunuzu yeterince anladığımı sanmıyorum. "sert fikhî kural" "İslam'ın bunalıma girmesi" Bu-nalımdan çıkmak için efsane ve mitlere başvur-mak? Benim asli alanım değil ancak, din kitapları, anlatılanın anlaşılabilmesi için bir takım nasihat içerikli kıssalar içerirler.

Bazı dine aykırı uygulamaların uygunsuzluğun-un anlatılmasında "yasaktır", "haramdır", "gü-nahtır" açıklamalarının yanı sıra, bidat, şirk ve hu-

rafenin nedeninin niçininin anlatılması da yararlı olabilir.

M.T.: Efsane ve mitlerin, gelenek ve göreneklerin insanın iç dünyasına, psikolojisine etkisi nasıl gerçekleşir? Kazak kıssaları ve menkıbeleri hangi özellikleriyle ayırt edilebilir?

Bu soru sanırım halkbilimciden ziyade din sosyolojisi, din psikolojisi alanına girer. Kazak menkıbeleri ve kıssalarını özel olarak incelemedim. Ancak Kazakistan'da da Sovyetler Birliği ile birliktelik yaşamış diğer Türk İslam kesimler gibi pir kültürünün, folklorik İslam'ın yasaklar karşısında varlığını sürdürebilmesinde büyük müspet rolü olmuştur, denilebilir. Bu bölgelerde uzun yıllar İslamiyet'i "Halk İslam'ı" temsil etmiş ve yaşatmıştır.

M.T.: "Kıssasü'l-enbiya" hakkında ne anlatabilirsiniz? Kazak kıssaları ve menkıbeleri hangi özellikleri ile ayırt edilmektedirler?

Benim bu konuda yaptığım çalışmalar dolaylı olmuştur. Konu daha ziyade dinler tarihi, İslamiyet tarihi, peygamberler tarihi boyutu ile bizim de aldığımız dinler tarihi eğitimi itibariyle uzağında olmadığımız bir alandır. Ancak bizim şahsen ayırtıyı belirleyecek derecede özel bir çalışmamız olmadı. Bu bölgeyi de kapsamına alan Türk kültür coğrafyasında Muhammediye, Ahmediye gibi eserlerin müessir olduğu bilinmektedir.

Kıssasü'l-Enbiya, halk inançları çalışan her araştırmacının bilmesi gereken bir kaynaktır. Halk inançlarında inanılmaz izleri vardır.

M.T.: Siz Türk milletinin gelenek ve göreneklerinin Türkler İslam'ı kabul ettikten sonra kutsallaştırma süreci hakkında detaylı bir şekilde anlatabilir misiniz?

Soruya yeteri kadar anlayabildiğimi söyleyemeyeceğim. Gelenek ve görenekler kutsallaştırılıyor mu? Töre'yi kastetmiş oluyoruz. Kült oluşturmuş bazı inançların İslamiyet evveli inançlarla ilişkilendirilme arayışlarını mı kastediyoruz?

Detaylı anlatabilmek için söyleşi sınırları ma-lum yeterli değildir. Size ilgili çalışmalarımı önerebilirim. Bütün sorularınıza ayrıntılı cevap bulama-

yabilirsiniz, ancak bu konularda ne düşündüğümü içeren çalışmalarımız oluyor.

M.T.: Halk inançları, gelenek göreneklerinin fonksiyonu, şimdiki önemi nedir? Onlar değerlerini kaybetmeye başlamış mı yoksa? Gelenek, görenek ve inançları eğitim sisteminde kullanabilir miyiz? Ya da millî ideolojiye dönüş-türebilir miyiz?

Halk inançları bir tanıma göre "bir dönemin dinlerinin günümüze gelen uzantılarıdır". Halk inançları bir tanıma göre de "semavi dinlerin halk seviyesinde anlaşılış ve hayata getirilebilirliktir." Bu iki tanımda da gerçek payı vardır. Bu tanımlara başka boyutlar da eklenebilir. "Halk inançlarının derinliklerinde muhtemelen farklı dönemlerdeki ilahî tebliğatçıların, sünnetullahın karma izleri de vardır."

Halk inançlarından şirk unsurları arındırılır ise, bid'atlar atılır ise, din dışı, aslı olmayan inanç ve uygulamalar temizlenebilir ise, onlar toplumun yaşam biçimine ahenk veren, topluma mal olmuş, toplumun uyumu sağlamış bir takım uygulamalar olarak sahneye çıkabilirler. Bu halleri ile bunlar inanç içerikli, inanç boyutları olan toplumun bir arada yaşamadaki harçları olabilirler.

Halk inançları kültür coğrafyasının kesimleri arasında kültür kotudurlar. Yani Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Türkiye halk inançları artışı ve eksisi ile bu coğrafyaların Türk kültürü halkları arasında bir köprüdürler, aynılık arz ederler, bir anlamda kimlik belirleyicidirler.

Halk inançları belirtilen kimlikleri ile değerlerini kaybetmezler, fonksiyonları bakımından ele-nir, ayıklanır, semavî dinlerle olan aykırılıklarını asgariye indirirler.

Gelenek, görenek ve inançları aynı tanımın kapsamında almak ne derece doğru olur, bilemiyorum. Bize geleneklerde de göreneklerde de halk inançları vardır ve ayrıca halk inançları halk kültürünün el sanatlarından tutun da çocuk oyunlarından orta oyunlarına, yemek kültürüne kadar her alanında vardır.

Halk inançlarının eğitimde kullanılabilmeleri,

sözlü kültür verilerin eğitimde kullanılabildikleri nispette kullanılabilirler. Bu konuda Kırım Tatar Türkleri ve Başkurdistan Başkurtları başarılı örnekler vermektedirler. Erzurum Atatürk Üniversitesinde bu konuda bir doktora tezi yapıldığını hatırlıyorum.

Milli ideoloji ile millet olma süreci, milli olmanın inşası ve devamı kastediliyor ise tabii ki önem arz eder. Milli olmak ile parçalanmış ellerin kültürel birliğinin sağlanmasını anlatılmak isteniyorsa yukarıda değindiğimiz gibi, önemli yer tutar.

M.T.: Gelenek, görenek ve efsanelerin gençlerin, yeni neslin boyunda kutsala saygı duyma duygularını oluşturmadaki önemi nedir?

Sözlü kültür verileri halk kültürünün halk kültürü de millî kültürün temelini oluşturur. Gelenek, görenek ve efsanelerin kutsala saygıda özel önemleri vardır.

M.T.: Türkiye’de halk inançları, gelenek ve görenekleri araştırmaya yönelik devlet tarafından yapılan destek hangi düzeydedir? Gelecekte hangi projeleri gerçekleştirmeyi amaçlıyorsunuz?

Bu soru o kadar kısa anlatılacak türden değildir. Bu konu yüksel öğrenimin müfredatındadır. Lisansüstü çalışmalar, akademik etkinlikler söz konusudur. Kültür Bakanlığının özel bölümleri vardır. Her yıl yapılan ulusal ve uluslararası kültür şölenlerinde verilen bildirimler ile bu konular tartışılır. Ayrıca araştırma kurumları, bu alana ayrılmış akademik yayın organları mevcuttur. İller ve ilçeler bazında bazı yayın ve görsel etkinlikler yapılır. Kırsal kesimleri etkinlikler televizyon programlarına yansıtılır.

M.T.: Çok teşekkür ederim hocam, hocam başarılar dilerim.

Ben teşekkür ederim. Anlatmaya, açıklamaya çalıştıklarım benim doğrudur. Tereddüt ve temkinle açıklamaya çalıştığım doğrularımdır. Eğriliği eksikliği ile gelebildiğim nokta itibariyle benim şimdilik doğru olanımdır. Bilgide dem alabilmenin sınırı yok iken, dem almışlığın neresinde olduğumuzu bile çok kere bilemeyebiliriz.

TASAVVUFİ SİCİLLEME

Canana selâm
Rıdvana selâm
İhvana selâm
Kurbana selâm
Mihmana selâm
Meydana selâm
Yezdan’a selâm

Güle eyvallah
Göle eyvallah
Dile eyvallah
Kula eyvallah
Çula eyvallah
Yola eyvallah
Hâle eyvallah

Cânımdır Allah
Kanımdır Allah
Hânımdır Allah
Dinimdir Allah
Yönümdür Allah
Önümdür Allah
Sonumdur Allah

Gönlünce eş hiç
Kaynayıp coş hiç
Servete koş hiç
Cep dolu boş hiç
Engeller aş hiç
Döktüğün yaş hiç
En son, en baş hiç

Aşkla inandım
Aşkla boyandım
Aşk ile yundum
Aşk ile kandım
Aşk ile döndüm
Aşk ile yandım
Aşk ile söndüm

Allah ki bes Hü
Baki heves Hü
Cana kafes Hü
Hemdem nefes Hü
Âlem bî-kes Hü
Çıkmaz bir ses Hü
MAHCUBİ kes Hü

Nevzadım Beka
İrâdım Beka
Evrâdım Beka
Murâdım Beka
Dil-şâdım Beka
Bünyâdım Beka
Her yâdım Beka

Mahcubî (Doğan KAYA)

GÖZYAŞI KILIMI

sizin olsun tatlı şeyler
hayât bostanında derdiğim
acıların tadı bana yeter

bu yürek sevinci neyler
hüzün iklimine serdiğim
gözyaşı kilimini bana ver

düğümünde ağlar çeşme
nakışında mevsimsiz güller
her boğumunda bir hâtıra var

Önder ÇAĞIRAN

Türk Dünyâsının kıymetli şâiri ve âlimi, millet sevdâlısı, Türkçe âşığı Bahtiyar Vahapzâde'yi 13 Şubat 2009 târihinde ebedî âleme uğurladık.

Zamanın göz açıp kapayıncaya kadar çabuk geçişi, hepimize ibret olmalıdır. Dünyâ hayâtı bu!.. Onun âhirete intikalinden sonra, bizim, bu dünyâda geçirdiğimiz seneleri, şâyet bir hayra vesîle teşkil eden faaliyetlerle geçirmiş isek, ne mutlu bizlere!..

Yetmiş sene süresince, komünist Sovyet rejiminin yaptığı zulümlere karşı büyük mücadeleler veren Bahtiyar Vahapzâde; “Milletçi olmadan, müstakil ve azad olabilmek mümkün değildir. Bunu heç yadınızdandan çıkarmayın.” sözüyle de gelecek nesillere nasihatte bulunmuştur.

Bilinmelidir ki, Türkiye’de, Yahya Kemal, Mehmet Âkif, Ârif Nihat Asya ve Necip Fâzıl ne ise, Azerbaycan’da ve Türk Dünyâsında da Vahapzâde odur.

Kendisiyle son irtibatım, 16 Ocak 2006 târihindeki telefon görüşmemizdi. Yâni, on bir yıl önce!..

Rahatsızdı. Konuşmamızın sonunda, kendisine:

- Bir arzunuz var mı Türkiye’den? Bir emriniz olur mu bizlere? deyince, şunları söylemişti:

- Benim senden bir ricam var: Bütün danışlara, bütün dostlara... Benden, bütün Türkiye’ye selâm edin. Hepinizi çok seviyorum. Sağ olun! “

Bahtiyar Vahapzâde, Türkiye’yi çok seviyordu.

Çünkü bana gönderdiği 13. 06. 2007 târihli mektubunda, bu sevgi ve muhabbetini şu cümlelerle dile getirmişti:

“Çoktan beridir sizden mektup almır ve buna çok teessüf edirdim.

Çok şükürler olsun: Bugün sizden mektup aldım. Çok şad oldum. Sanki, bütün Türkiye’yi ver-

diniz bana.”

Bahtiyar Vahapzâde’nin, on biri ilmî eser ve başta şiir olmak üzere kırkın üzerinde kitabı bulunmaktadır. Eserlerinin birçoğu değişik lisanlara çevrilmiştir.

Edebiyat Târihçisi Ahmet Kabaklı, onun, “Gurub Düşünceleri” adlı şiir kitabı hakkında yaptığı bir değerlendirme yazısında şöyle der: “Azerbaycan’ın bugün yaşayan üstün şairi Bahtiyar Vahapzâde, (Bahtiyar Muallim), Âzerî Türkçesi’nin en güzeli, canlısı, ifadelisi ile yazdığı yüzü aşkın şiirini Gurub Düşünceleri’nde toplamış. (Gurub: Günbatışı demek..) Yetmiş yaşına varan şairimiz, eski kitaplarına göre daha derinleme felsefi duyguları bu yeni eserinde dillendiriyor.

(...) Vahapzâne’nin konu ve temaları, bilinen birçok kitaplarında olduğu üzere, konu ve temaca yine zengin, ayrıca çok çeşitlidir. Ancak, görülüyor ki, “Vatan, dil ve kültür” temalı şiirleri daima ön plandadır.” (Türkiye Gazetesi, 9 Aralık 1995, Sf. 2)

Şâir ve Yazar Yavuz Bülent Bâkiler, Vahapzâde’nin vefâtı üzerine yazdığı “Bahtiyar Vahapzade Artık Yazmayacak” başlıklı yazısında şöyle diyor:

“Azerbaycan’ın, adeta bir yeşil cenneti olan Şeki şehrinde, 1925 yılında yoksul bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ülkesi 8 yıldan beri komünizm kısılcındaydı ama Bahtiyar Vahabzade, ömrünün hiçbir devresinde komünist olmadı. Komünizme inanmadı. Moskova’nın Azerbaycan’ı bölen siyasetine başkaldırınca, üniversitedeki kürsüsünden atıldı. İki yıl işsiz güçsüz kaldı. Milleti gizliden gizliye ona sahip çıktı. Halkın, onu nasıl coşkun duygularla sevdiğine kaç kere şahid oldum. Meselâ, Bakü’de Vahabzade ile on metre baş başa kalarak yürüyemedim. Onu uzaktan yakından görenler koşarak yanımıza geliyorlar yürek sözlerini şöyle ifade ediyorlardı:

-Bahtiyar Muallim, sen bizim şerefimizsin!

-Bahtiyar Muallim, sen bizim gururumuzsun!
-Bahtiyar Muallim, sen bizim haysiyetimizsin!..
-Bahtiyar Muallim, sen bizim sesimizsin! İnan-
cımızsın! Bayrağımızsın! “(Türkiye Gazetesi, 22
Şubat 2009, Sf. 3)

Bahtiyar Muallim’i rahmetle anıyor, 1992 yılı-
nın Azerbaycan’ı için yazdığı “Hakkı Yok” başlıklı
şiirinin -tamamının okunması dileğimle- birkaç
kıt’asını, bugünün Türkiye’sine ve Türk Dünyâsına
“ibret” olarak sunuyorum:

“Yad elinde çiğnenirken şeref, şan,
Türk’ün Türk’e adâvete hakkı yok.
Her işimiz başlanırken sıfırdan
Türk’ün Türk’e adâvete hakkı yok.
(...) Ne çok imiş bu toprağa göz diken
Baka baka gözümüze mil çeken.
Düşmanımız dostumuzdan çok iken
Türk’ün Türk’e adâvete hakkı yok.
Sinesini yarmalıyız zulmetin
Bu amaca gittiğimiz yol çetin.
Her gün nice şehit veren milletin
Birbiriyle adâvete hakkı yok.”

Türk Milleti’nin bu azîz evlâdını, bir kez daha
rahmetle anıyorum. Rûhu şâd olsun!..

ADIM TÜRK BENİM

Başımdan bela hiç eksik olmuyor
Bitmiyor imtihan çilem dolmuyor
Özüm kan ağlıyor, yüzüm gülmüyor.
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Bir ufuktan öbür ufkaydı yurdum
Ömrümce sancaktar, bayraktar durdum
İslam’ın mührünü dünyaya vurdum
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Bilirim ahiret ebedî mülküm
Rabb’im kul eylesin, kulluktur kürküm
Zalimden mazlumunu korumak ülküm
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Cesaret özümde yanardağ gibi
Korkum yok belamda, hırsım çığ gibi
Göğsüm düşmanlara en sarp dağ gibi
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Sözünün eri müteahhit benim
Âleme, hak için müşahit benim
Cihat meydanında mücahit benim
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Dost, düşman; herkesin mülkümde gözü
Toprağımın şehit can, kanı özü
Ey Allah’ım! Güldür, hep nalan gözü
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Her gün bir acıyla her zerrem yanar
Özüm yas içinde, gözüm kan pınar
Ruhumda devasız hicranlar kanar
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

İnanın çok değil; tok, dost, kardeşim
Aslına bakarsan, çok dost, kardeşim
Darda kaldığımda, yok dost, kardeşim
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Kendilerinden sanıp tuttular biraz
Biz sendeniz deyip yuttular az az
Bedava kılıfla sattılar maraz
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Sendenim, diyenler arkadan vurdu
Çıkarı olanlar yanımda durdu
İşleri bitenler tuzaklar kurdu
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Allah’ın nizamı kalbim, dilimde
Fırtınalar kopar cılız yelimde
Hain, kalleş, fesat var her ilimde
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

ASGARİ bunaldı, bu müşkül hâlden
Hep kötülük gördü, dost olan dilden
Ayırmasın Allah, hak, doğru yoldan
Anadolu yurdum, adım Türk benim.

Kadir KARAMAN

Bir tanıdığın güzel kıızı nişanlanmıştı. Aklı başında, işçimen, sevimli bir kızdı. Nişanlandığını duyunca sevinmiştim. Nişanlısıyla tanıştırdıkları zaman birbirlerine ne kadar da yakıştıklarını görmüştüm. Tam bir çift oluşturuyorlar demiştim. Evlendiler. Düğün günü çok mutluydular. Düğün günü pisten hiç inesi gelmiyordu kızımızın. Oynamak istiyordu sürekli. Delikanlının elinden tutuyor oyuna kaldırıyordu zorla. Anlaşılan delikanlı biraz utangaçtı. Kızımız kadar uçarı değildi.

Düğünden birkaç ay sonra karşılaştıklarında mutlu gözükiyorlardı. “Allah mutluluğunuzu daim eylesin” dedim. “Âmin” dediler. Sevindiler de. Birkaç ay daha geçti ki babasının deniz evinde gördüm. Hamileymiş. Bir yavruları olacaktı. Bu sefer ben sevindim. Bir gün beş gün derken sürekli baba evinde olması beni tedirgin etmişti. Eşime sordum, bir şey bilmediğini söyledi. Aslında biliyormuş da kimse duymasın diye bir şey söylemek istemiyormuş meğer. Ayrılmak üzere olduklarını duyunca irkildim. Ne yapardı kızcağız? Hayatın baharını yaşamak varken, kışını yaşamak da ne oluyordu. Ayrılmak isteme sebepleri kabul edilecek şeyler değildi. Meğer ikisi de filmlerde gördükleri, sokaklarda duydukları, eften püften şeylerle hareket ediyordu. Birbirlerine tahakküm etmeye çalışıyorlar ama anlamaya, oldukları gibi kabul etmeye çalışmıyorlardı. Delikanlı ailenin tek erkek çocuğu olması bakımından ablaları ve aile yakınları tarafından fazla seviliyor olması kızımızı rahatsız etmiş olmalı ki kıskançlık içindeydi. Akıl daneleri de “yangına körükle gidiyor” adeta ayrılık için çabalıyor gibiydiler. Ne kadar uğraştıksa da başarılı olamadık. Boşandılar sonunda. İki ay sonra da yavru dünyaya geldi. Talihsiz yavru. Ana-baba mutluluğunun ne demek olduğunu göremeden, aile saadetinin sıcaklığını yaşayamadan geldi dünyaya. Gençlikte “her şeyi ben bilirim” edası içinde ulu sözler dinlenmiyor.

Ne demiş ulularımız; “ulu sözü dinlemeyen ulur.” Ah! Ne olur gençlik heyecanı yaşarken uluların tecrübelerine kulak verebilselerdi. Ama olmuyor işte...

Bunları niye mi yazıyorum? Gazetelerde okuduğum bir yazı bana bu acı hatırayı yazmaya teşvik etti. Haber:

“Şimdi insanlarımız bireysel özgürlüklerini öne sürerek çok kolay bir şekilde adliyelere boşanmak için başvurmakta. Geçmiş kuşaklar için boşanmak toplumsal bir ayıp gibi algılanıyordu. Boşanmak için bütün çareler denenirdi. Aile büyükleri ortaya girer ve uzlaştırma çalışırdı” (1) “Gençlerimiz, medyada gördüğü anlık boşanmalardan, sosyal medyada gördüğü olaylar karşısında çok çabuk etkileniyor ve öfkeyle çok çabuk boşanıyor. Bunlar Türk toplumundaki geleneksel aile yapısının farklı bir yöne çevrildiğini de gösteriyor. Geleneksel aile yapımızda boşanma bu kadar kolay olmamasına rağmen dünyada ve Türkiye’deki kadın ve erkek özgürlüğü, bireysel özgürlüklerin öne çıkarılışı gibi gerekçeler boşanmayı çok kolay hâle getirdi. Bu gün sayısı en süratle artan davaların başında icra ve alacak davalarından sonra boşanma davaları gelmekte. Boşanmaların kırsal kesimden çok kentsel kesimlerde yaşayan bireyler arasında görüldüğünü, daha çok çalışan kişilerin boşanmak için mahkemelere başvurduğunun görüldüğünü kaydetti. Kadınların boşanma davası açma oranlarında artışın olduğuna dikkati çeken Atalay, “Daha önceki boşanma davalarının taraflarına baktığımız zaman çoğunlukla erkelerin boşanma davası açtıklarını görmekteyiz. Kadınların ise yüzde 30 ile 35 oranında davacı olduğu görülmekteydi. Şimdi ise bu oran eşitlendi. Erkeler ne kadar dava açıyorsa kadınlarda o kadar dava açıyor. Bunun nedeni olarak ta kadınların ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmış olmaları. Bir iş, bir aş ve yurt edinmiş olmaları. Kadın hareketleri ve feminist hareketlerin de etkisi boşanma davalarında yer almakta” ifade-

sini kullandı.” İşte okudunuz haberi. Ne kadar acı değil mi? Anne ve babalar (aslında hepimiz demeliyim) “kızımız, oğlumuz okusun da hiç olmazsa ekonomik özgürlüğünü kazansın” söylemi içinde farkına varmadan aile saadetine dinamit koyuyor, ama bunun farkında değil. Nereye kadar “ekonomik özgürlük” bir türlü açıklanmıyor. “Ekonomik özgürlüğün” sınırı çizilmiyor. Kızımız ve oğlumuz da sınırlarını kendine göre çizip, ucube hâline gelen “bireysel özgürlük” düşünceleriyle saadetin temelini anne ve babadan aldığı dinamiti kendi elleriyle koyuyor. Bir bilim adamının yapmış olduğu bir araştırma sonucunu anlatırken “Eskiden büyük (geniş) aile yapısı içinde dede, nine, amca, hala vs. çocuğun yetişmesinde önemli bir görev alıyordu. Çocukta görülen bir hata hemen düzeltiliyor, bir daha o ve ona benzer hatanın yapılmasının önüne geçiliyordu. Ama şimdi çekirdek aile denilen aile yapısı içinde ana, baba çocukla fazla ilgilenemiyor, çocuk kreşlerde yetişiyor. Eskiden Osmanlının son zamanlarında çocukların yetişmesi için tutulan yabancı bakıcıların yerini kreşteki bakıcılar aldı adeta. Kreşte davranış başka, evde başka... Büyük-geniş ailede dede ve nine ailenin sigortasıydı adeta. Biz Batılılaşmak uğruna sigortayı yok ettik ama çekirdekte dağılmak üzere” demişti konferansında. Boşanan yavrularımız dede ve ninelerinin “rahle-i tedrisatı”ndan geçip, ailede mutluluk tılsımlarını öğrenmiş olsalardı mutluluk kapılarını açacaklar, birbirlerine hükmetme yarışına girmeyecekler, birbirlerini anlamaya çalışacaklar, beklide örnek bir çift olacaklardı. Ne dersiniz, evlilik bu kadar ucuz mu?

ANADOLU DERGİLERİ

Kayseri’de çıkan ERCİYES’in son dönem yaşı bile kırk kadar Kahramanmaraş’ın ALKIŞ adlı fikir, sanat, kültür dergisi var “Dergiler, hür tefekkürün kalesidir” diyor, Cemil Meriç usta Anadolu dergiciliğinde sahil bir damar: (Niğde) AKPINAR...

Bekir OĞUZBAŞARAN

ATASÖZÜ, DEYİM VE SÖZCÜK DERLEMELERİM-II

M. Güner DEMİRAY

Daha önceki yazımda (Erciyes 446. sayı) yazılı anlatıma geçmemiş birçok atasözü, deyim ve sözcük bulunduğunu belirtmiş, bu değerlerin halk belleğinden bir an önce derlenip yazılı anlatıma sokulmasını dilemişim. Ben bu çalışmalarına devam ettim ve bu ikinci yazımı hazırlayarak size sunuyorum.

1. ATASÖZLERİ:

- Aç karın, yüksek nalın. (Divriği) (Karnı aç, dışı gösterişli)
Akıl odur ki başına geleceklere bile.
Aptal ata binince bey oldum sanır.
Arıya bal gerek, kovana petek.
Aslı kurttur, kurt yavrusu kurt olur.
At beslenende, kuş seslenende, kız istenende güzeldir. (Bayburt)
Ata kibirli binen eve yürüyerek döner.
Ayının bildiği kırk türkü vardır, kırkı da ahlat üstüne.
Bakır altın olmadıkça bakırlığını, gönül padişah olmadıkça iflas etmişliğini bilmez.
Bal demekle ağız tatlanmaz. (Adıyaman)
Bizim gelin bizden kaçar, başını örter, kıcını açar. (Bayburt)
B...un layığı kenef.
Boş torbayla at tutulmaz. (Kerkük)
Bugün başka, yarın başka, zıkkım olsun böyle aşka. (Bayburt)
Bulanık çeşmeden kimse su içmez. (Şarkışla)
Çatlak testi su tutmaz.
Devenin yükü altın, yediği diken. (Kerkük)
Doğruluğa mihenk ol. (Bayburt)
Dost yüreğinde ok olma. (Bayburt)
Dostu yabanda, düşmanı akrabanda ara.
Dünya bal olmuş, bizim kaşığı sapı kırılmış.
En iyi arslan, uzakta olan arslandır.
Gençlik küheylan atmış. (Kırıkkale)
Gitti gül, gitti bülbül
İster ağla, ister gül. (Olan oldu, ölen öldü, giden gitti, ne yaparsan yap geri getiremezsin.)

Göz odur ki dağın ardını göre.

Gül sevgili, bülbül âşık. (Bülbül, gül denilen sevgiliye aşkıyla yanıp tutuşan bir âşıktır.)

Gülün goncasını gül yapan bülbüldür. (Âşığın –bülbülün- kalbini kanatan ve onun aşkıyla beslenen gonca bir zaman sonra kırmızı bir gül-sevgili olup açılır.)

Herkes sevdiği yastığı başının altında tutar.

Herkesin dağı da, doruğu da kendine göre.

Horozun iyisi yağ tutmaz.

İnsan yükü ağır olur. (Erzincan)

İstedliğini söyleyen istemediğini iştir.

Kaba demir kızgın ateşe sokulmadan şekillenmez. (Şarkışla)

Kahpe içerden olursa kapı kilit tutmaz.

Karanlıkta sevişenler aydınlıkta doğurur.

Kasnak yuvarlandı elek oldu,

Eski orospular melek oldu.

Kedi tüyünde kan görmüş, “vay beni bıçakladılar” demiş.

Kelleden umulan beyin. (Divriği) (Ondan çok bir şey bekleme, vereceği bellidir.)

Kerkük kalesiz, Türkmen dolmasız olmaz. (Kerkük)

Kesen bıçak aşınır.

Kıraç tarla taşı olur.

Köre ayna satılmaz.

Kötüden iyi doğmaz, murdara sinek konmaz.

Körler memleketinde şaşı padişah olur.

Kuklanın ömrü, kuklacının iplerini tuttuğu kadardır.

Kullanmadığın aklına semer vuran çok olur. (Düşünmezsen, iyiye, kötüye sen karar vermezsen seni başkaları yönlendirir, bunun sonucu yolunu bulamaz olur, sıkıntılara düşersin.)

Kurt kocayınca sürüye yük olmaz.

Kuş yuvasında gördüğünü yapar. (Ahıska)

Lafın uzununu aptala söylenir.

Mahalle yanarken orospu saçını tararmış.

Martı b..uyla deniz kirlenmez. (İstanbul)

Nakl-i küfür, küfür değıldir.

Ne korsan aşına, o gelir kaşığına.

Ne inek alıyor, ne dana emiyor. (Gemerek) (İki

kişinin tartışması veya kavgasının son bulması için söylenen yatıştırıcı sözlere karşın tartışmanın ya da kavganın devam etmesi hâlinde söylenen söz. Kısaca söz dinlemeyenler demektir.)

Oldu ile bittiye çare yoktur.

Pekmez dediği tortu, bayram dediği yortu.

Rızasız bahçenin gülü derilmez.

Rüzgâr esmezse buğday samandan ayrılmaz.

Sekiz olur, dokuz olur/Tosun büyür öküz olur.

Sıçandan doğan dağarcık keser. (Bayburt)

Su ile yağ karışık olursa çırağ aydınlık vermez.

(Şarkışla)

Suyu gözesinden içmeli.

Şahin kocasa da vermez avını.

Tarlan varsa içinde ol, işin varsa başında ol, eşin varsa yanında ol.

Tatsız aş tuz neylesin/Akılsız başa söz neylesin.

Yer berdelacuz, gök taciz.

Yokuşta akmayan ter, inişte gözyaşı olur.

2.DÜNYA ULUSLARI VE TÜRK TOPLULUKLARINDAN ATASÖZLERİ:

Alman:

Tilki vaaz vermeye başladığı zaman gözünüz tavuklarda olsun.

ÇİN:

Ayıyı muhtar yapan köy, armudu ancak rüyasında görür.

Yüreğinde yeşil bir dal saklarsan, şarkı söylemeye bir kuş gelecektir.

JAPON:

Müzik değıştiğinde dans da değışir.

Pirincin içindeki kara taşlar bellidir, asıl tehlike pirincin içindeki beyaz taşlardır.

KIRGIZ:

Ölenlere değer verilmezse yaşayanlar saygı göstermez.

KIZILDERİLİ:

Geceler rüya görmek için, gündüzlerse onların gerçek olmadığını anlamak için.

UYGUR:

Köyün itleri küs olsalar da kurdu görünce birleşirler.

3. ÖLÇÜLÜ SÖZLER:

Uzun dağlar, uzun dağlar
Nerde benim kuzum dağlar.
Hele şu toz duman bir dalsın
Bindiğin at mı, eşek mi anlarsın.

4. DEYİMLER:

Aynalara tükürmemek: Gerçeği söyleyeni incitmek.

Car atmak: Kurtulmak için bir yer aramak, esenliğe ulaşmak için çabalamak

Hava cıngır cıngır: Havanın açık ve güzel olması.

İt tuzlamak: (Divriği) Boş vakit geçirmek.

Kel kafanın kör mıhı olmak: (Divriği) Başa bela kesilmek, bir kimsenin yakasından inmemek.

Kurtla kıyamete kalmak: Sonuna kadar kurtla yaşamak.

Sazan gibi düşmek: Avlanmak, aldatılmak.

Suyu sert olmak: Sert mizaçlı olmak.

Suyun damarı kırılmak: Suyun ısınması, bir şeyin tehlikeli olmaktan çıkarılması.

Tefe koyup çalmak: (Gemerek) Herkesin ağzına düşmek, toplumun o kişi hakkında dedikodu yapıp konuşması.

Toprağıma giresin: (Malatya) Benim yerime sen ölesin, benim mezarıma seni koysunlar anlamında bir ilenç.

5. SÖZCÜKLER:

car: Kurtaran, sıkışana iltica edecek yer. ("Kaçın Gavurdağı carımız" Dadaloğlu)

çimtinmek: (Gemerek) İsteksizce yemek.

dabaz: Kaşıntı, deri hastalığı.

fıvga: (Gemerek) Kendi kendine kuruntu yapmak, strese kapılmak.

gönsüme: (Divriği) Ateşteki bir şeyin –yemeğin yanacak duruma gelmesi.

hacana: Genelev patroniçesi.

sağrak: İçinde yağ saklanan ağaç kap.

söhürlemek (sögürlemek): (Divriği) Bulguru suya koyarak taşından ayıklamak.

yadırgı: (Gemerek) Yabandan gelmiş, aynı aileden olmayan.

BU SEVDA BAŞKA SEVDA

Mahir ADİBEŞ

Kimse bana sevdiğini söylemesin. Bu sevda kara sevda. Anlamı şu "bu sevda ölünce biter." Başka söze ne hacet var?

Bu aşk ergenlik çağında başlamadı; doğuştan vardı. Anlayacağınız bu sevda "ırsı" annemin/babamın kanından geçmiş. Onlara da atalarından... Kurtuluş yok bu sevdadan...

Bu sevdadan kurtulmak, vazgeçmek mümkün değil. Bu sevda bizim ülkümüz, gerekirse ölürüz, öldürürüz ama baş eğmeyiz ihanete, saldırıya, tehdide...

Biz din, dil, soy, boy, ırk, mezhep ayrımı yapmayız; biz bir bütünü. Büyükler böyle anlattı, terbiyemiz bunu gerektiriyor. Hep birlikte Türk Milletiyiz.

Şehitlerimiz var...

Karamsar değiliz, sadece üzgünüz, insan olduğumuzdan olmalı. Ağlamayacağız, yas tutmayacağız, nankörler, namertler başımızın eğildiğini göremeyecek. Hainler sevinemeyecek...

Ne mutlu bize ki ülkemiz var, bayrağımız var, vatanımız var, toprağımız var, hürüz... Onlar uğruna şehit veriyoruz. Siz birlik olursanız sizin ilinizi-törenizi kim bozabilir?..

Şehitler...

Sizleri toprağa değil yüreğimize gömüyoruz.

Allah mekânınızı cennet etsin, bize hakkınızı helal edin.

Aynı yoldan bir adım geri atarsak bu namus bize haram olsun, ar olsun...

Türk milleti, başın sağ olsun.

BAYRAM SEYRÂN

Bizde aşk, şevk, ne varsa millî dinî bayramda Nûr, hep nûr; Ramazanî ve Kurbanî bayramda İnsanlık zaten baştan beri Türk'e hayrânda Zaferleriyle Türklük hemen her gün bayramda Kutup yıldızıyız Gök Kubbe'deki seyrânda Kahramanlar nesliyiz biz, mâzî'miz meydanda

Ahmet ŞAHİN

Özet

Ahıska, Türk dünyasının kanayan yarasıdır. 1828 Rus işgali ile başlayan bu acı, günümüzde de dinmiş değildir. Ağıtlar ise, bir milletin acılarını paylaştığı anonim ürünlerdir. Bundan dolayı Ahıskalılarının acılarını anlamak için, ağıtlarını incelemek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Ağıt, Ahıska, Rus zulmü, vatan hasreti, vatansızlık

Abstract

Akhalsikhe is the bleeding wound of Turkish world. Starting with the 1828 Russian Invasion pain, today it is not religion. The laments are anonymous products that share the pain of a nation. Therefore, to understand the suffering of AHISKALI must examine the laments.

Keywords: Lament, meskhetian, Russian persecution, homesick, statelessness

İnsanlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle sevdiklerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Kişilerin hastalanması, kızın gelin olması, delikanlının askere gitmesi, vatan toprağının kaybedilmesi, sevgilinin gidip de geri dönmemesi, sel baskını, zelzele, yangın, salgın hastalık gibi büyük felaketlerin meydana gelmesi, sevilen hayvanların kaybı ve ölümü üzerine söylenen ezgili şiirler ağıt türünden eserlerdir. Bütün bunlardan hareketle ağıt; insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, talihsizliklerini, düzenli - düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler olarak tarif edilmiştir (Elçin, 1990, s.1).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere her üzücü olay arkasından söylenen sözler ağıttır. Ahıskalılarının ağıtları 1828 Rus işgali ile başlar. 1944 sürgünü Ahıskalılarının acılarını devam ettirir. 1989 Fergana olayları bu acıların en yenisi. Bütün bu acılar, vatan içindir. Onlar için **ağıt, vatan hasretidir**. Ahıskalılar, sevilen kişilerin arkasından yazılan ağıtlardan daha çok, Ahıska için ağıt yakmışlardır. Bu açıdan Ahıska ağıtlarının büyük bölümünü bu tarihî olaylar çerçevesinde incelemek gerekir:

- 1.1828 Rus İşgali
- 2.1944 Büyük Sürgün
- 3.1989 Fergana Olayları

Ahıska, Kafkasya bölgesinde tarihî geçmiş olan önemli bir yerdir. Bölgede yaşanan savaşların ve göçlerin sıklığı, bölgenin tarihî geçmişinde çeşitlilik göstermesi açısından önemli bir etkidir. Tarihçilere ve araştırmacılara göre kaynaklarda Ahıska tarihi hakkındaki genel bilgiler şöyledir:

Ahıska, Gürcistan'ın güneybatısında,

Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Ardahan ilinin sınırındadır. Dede Korkut kitabında Ak-Sıka adıyla anılıp, Ak-Kala anlamına gelmektedir (Bayraktar 2000, s.15).

Büyük İskender, Kafkasya'ya geldiğinde, buralarda Bun-Türk ve Kıpçakların yaşadığını haber vermektedir. Ahıska Türklerinin ataları, önceleri buralarda yaşayan Türk unsurlarıyla XII. yüzyılın başlarında Kafkas Dağlarının kuzeyinden gelerek Kür Nehri ve Çoruh Irmağı boylarına yerleşen Kıpçak Türkleridir.

Alp Arslan ve Melikşah'ın Kafkasya seferleri sırasında, buralara Oğuz oymakları da yerleşmiştir. Gürcülerle din birliği bulunan Kıpçak Türkleri, zamanla güçlenmiş ve İlhanlılar zamanında (1267), Tiflis'e karşı çıkararak beyliklerini ilan etmişlerdir.

Aynı zamanda bu topraklar, çok eski Oğuz beldesidir. 1267 yılından başlayarak Ortodoks Kıpçak / Kuman Türklerinden Atabekler Hanedanı tarafından yönetilmiştir. Serdar Mustafa Lala Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusunun 9 Ağustos 1578'de İran Safevi kuvvetlerini Çıldır Savaşı'nda yenmesi sonucu Ahıska bölgesi, Osmanlı idaresine geçmiş ve burada Ahıska şehri merkez olmak üzere Çıldır Beylerbeyliği Eyaleti kurulmuştur (Aslan 1995, s.V).

250 yıl boyunca Osmanlı idaresinde kalan (1578-1829) Ahıska, artık Anadolu'nun bir parçası olmuştur.

Ahıska, Osmanlılar döneminde ekseriyeti Müslüman Türk olan 50.000 nüfuslu, zengin ve tabii güzellikleriyle meşhur bir şehirdi. Üç kat suru, kudretli bir iç kalesiyle birlikte her evi âdeta bir kale gibiydi. Doğu Türkiye'nin Erzurum ve

Trabzon'dan sonra en önemli şehriydi (Allen, 1966, s. 24).

Ruslar da kendi emelleri için Ahıska'nın önemli olduğunu bilmekteydi. Sıcak denizlere inmek için boğazlara hâkim olma düşüncesinde Ahıska gibi önemli bir yere sahip olmak gerekti.

Akdeniz'e, sıcak denizlere ulaşmak Çarlık Rusya için geçici bir hedef değildir, olamaz. Bu esaslı problemi onun karşısına her an çıkaran coğrafi şartlardır. Çünkü boğazlara sahip olmayan bir Rusya, evinin anahtarına sahip değil demektir (Kohn, (1982 s. 12).

Ahıska'nın Osmanlılar için ne kadar önemli olduğu, şairlerin kaleminden anlaşılmaktadır. Âşık Gülâli, Ahıska için yazdığı ağıttan başka şu dörtlüğü ile de sanki dönemin padişahı Sultan Mahmut'a mesaj göndermiştir:

*Ahıska gül idi gitti,
Bir ehl-i dil idi gitti.
Söyleyin Sultan Mahmut'a,
İstanbul kilidi gitti. (s.220)*

Bir başka şair Posoflu Âşık Üzeyir Fakirî de Ahıska'nın, Osmanlı için önemini şöyle anlatır:

*Hey kardaşlar, yanak yanak ağlıyak;
Ülkemiz sultanı elden gidiyor.
Al yeşili töküüp, karalar bağlıyak,
Al'Osman'ın şanı elden gidiyor. (s.221)*

1.1828 Rus İşgali

1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'nda, Anadolu'da "Kurtuluş Mücadelesi" verdiğimiz gibi mücadele verilmiş; kadın, çocuk, yaşlı herkes seferber olmuştur. "Osmanlı, bu savaş için sınır boylarında bulunan idarecilerin halkı konu ile alakalı olarak bilgilendirmesi ve savaş vuku bulursa İslam milletinin tek vücut olarak harbe hazır olmasını istemektedir." (A.Ş.S. Defter No:XX, Belge No:13)

İstanbul'dan taşra yöneticilerine gönderilen Zilkade 1243 (Mayıs 1828) tarihli Emr-i âli suretinde Rusya ile Balkanlarda Tuna ve Silistre dolaylarında, Doğuda Erzurum ve Kars taraflarında yapılan savaşın gerekliliğini halka anlatmaları, savaşa ve gerektiğinde asker yardımına hazır olmaları istenmiştir. Eli silah tutan herkesin Allah

rızası için savaşa katılmaları istenmiştir (A.Ş.S. Defter No: XX, Belge No:71-75).

Kendi mahalli liderleri tarafından yönetilen Ahıskalılar, çok savaşçı ve korkusuz enerjik insanlar olarak ün salmışlardır. Rus ordusu, Ahıska şehri önlerine geldi. Şehirden beş altı kilometre uzaktaki garnizon, Ruslarla iki gün süren kanlı çarpışmalar yaptı. Burada üstün gelen Rus kuvvetleri, Ahıska'yı kuşatmaya başladılar. Rusların gelmesini dört gözle bekleyen Yahudi ve Ermeni azınlığı saymazsak geriye kalan Müslüman halk, cesur ve savaşçı insanlardan oluşuyordu. Bunlar, kadınları da dâhil olmak üzere, hayatlarını, evlerini ve mallarını sonuna kadar savunmaya kararlıydılar. Bu insanlar, Ruslara gülerek kendilerine olan güvenlerini şu şekilde açığa vuruyorlardı: "Siz gökyüzündeki Ay'ı Ahıska'nın camisindeki hilalden çok daha kolaylıkla sökebilirsiniz!" (Baddeley, 1989. s. 7).

Artık Ahıskalılar için sadece vatan topraklarını savunmak vardı. Ağıtlar ise bu mücadele şöyle anlatılır:

*Baltalı analar cenge katıldı,
Al belekten çayın yüzü tutuldu.
Sabi sübyan ataşlara atıldı,
Vay ki harap oldu güzel Ahıska.*

*Yediden yetmişe andı içtiler,
Yurt, namus uğruna candan geçtiler. Âşık Gülâli (s.219)*

*Oğluşak döküldü dağ ile taşta,
Bilir misin o tufanın Ahıska? Âşık Garip (s.221)*

Ancak Ahıska halkı, Rus işgaline engel olamadı. Ağıtlara göre bunun sebebi, Rusların zulmünden daha çok Ahıska'ya yardım gitmemesi ve Ahıska içinden hainlik edilmesidir.

*Bahtı karaladı bir gün gülemez,
Kâfir Moskof baskın etti alamaz.
Erzurum uzak mı imdat gelemez?
Vay ki harap oldu güzel Ahıska.
Dönmeler cepheden hemen kaçtılar,
Vay ki harap oldu güzel Ahıska.
Azgur Boğazu'nda kavga kuruldu,
Çok hayın beylere altın verildi.
Şehir talan oldu, evler yarıldı;
Vay ki harap oldu güzel Ahıska.*

*Paşalar teslimen çıktı kal'adan,
Niçe evlat ayrı düştü anadan.
Göstermesin böyle günü yaradan,
Vay ki harap oldu güzel Ahıska. Âşık Gülâli*
(s.219)

*Ahıska'ya geldi üç tane paşa,
Paşalar gitmedi, ettiler haşa! Âşık Garip* (s.221)

*Paşalar el bir olmadı,
Hayini çok hal bilmedi.
Bir yerden imdat gelmedi,
Kaldı Moskof'a Ahıska* Mamaşlı, (s.224)

1828'de Ahıska'yı işgal eden Ruslar, halka eziyet etmiş, özellikle camiler başta olmak üzere Ahıska şehirlerine zarar vermişlerdir (Türki – Piriyeva, 2009, s.50).

Ahıska'nın Ruslar tarafından istila edilmesi sonucunda oradaki zengin Türk kültürü dağıtılmış, kütüphaneleri talan edilmiş, mektepleri kapatılmıştır. Ahmediye camisinden 150'den fazla nadir kitap Rusya'nın Petersburg'daki Emperatör kütüphanesine gönderilmiştir (Türki – Piriyeva, 2009, s.103).

Akif'in İstiklal Marşı'ndaki "Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli." dizesindeki duasına Ahıskalılar, adeta yıllar önce "âmin" demiştir. Çünkü Ruslar, camileri yıkmış, ezanları susturmuştur. Vatanın teslim edilmesi, camilerin yıkılması, vatana namahrem eli değmesi ağıtların ana konusu olmuştur:

*Ahıska yıkılmış, olmuştur esir,
Ne kilim kalmıştır, ne eski hasır.
Ahmediye Camisi olmuştur esir,
Ağlıyor gözlerim, dolmuştur kana. Âşık Sefilî*
(s.221)

*Kâfir Moskof'a baş ülke verilir,
Kesilir sinorlar, korgan kurulus.
Yedi yerden Fakir beli kırılır,
İslam'ın vatani elden gidiyor. Âşık Üzeyir Fakirî*
(s.221)

*Ahmediye minaresi söküldü,
Arabaynen Uruset'e çekildi.
Hangi şah vaktinde binan döküldü,
Acep kaçındadır sinin Ahıska? Âşık Garip*
(s.221)

*Mescid mihraba zenkler asıldı,
Camisine küfr ayağı basıldı.
Bin bereket bu yerlerden kesildi,
Vay ki harap oldu güzel Ahıska. Âşık Gülâli,*
(s.218)

*Camiler kandili yanmaz,
Minberde hutbe okunmaz.
Sanman ki Çark'a dokunmaz,
Kaldı Moskof'a Ahıska. (Mamaşlı,1966, sayı, 5)*

*Cemaat çekeriz ahı,
Okunmaz mı hutben dahi.
Urus'a kaldın mı sahi,
Ağlasana güzel cami. Posoflu Âşık Üzeyir Fakirî*
(s.226)

İşgal sonrası artık medet Allah'tandı. Ahıskalılar umutlarını yitirmediler. Düşmanın vatandan çıkarılacağı günü beklediler.

*Padişah'tan ferman olur,
Şanlı ordu gine gelir.
Bu yerleri tamam alır.
Kalmaz Moskof'a Ahıska. (Mamaşlı,1966, S 5)*

*Hazret-i Mehdi dirilse,
Buraları gelip, alsa.
Seni ederler kilise,
Ağlasana güzel cami.*

*Bir kurtaran etse zuhur,
Cümle kâfir olur makhur.
Sevinirsin sen de Fakir,
Umut kesme güzel cami,
Bizden küsme güzel cami. Posoflu Âşık Üzeyir Fakirî* (s.227)

Ahıskalıların bu umutlu bekleyişleri, onların yüzlerini güldürmedi. Bilakis üzüntüleri daha da arttı. 1921 Moskova Antlaşması ile Ahıska, Ruslara bırakıldı. Böylece Osmanlının Ahıska'yı kurtarma beklentisi sona erdi. Artık Ahıskalıları daha acı günler bekliyordu.

*Şimdi gurbetten gurbete sürülen benim,
Öz yavrularına çok görülen benim,
Dost hain çıktı, düşman zalim,
Ümitleri örümcek ağında örülen benim. Yunus Zeyrek* (s.230)

2.1944 Büyük Sürgün:

Vatanın düşman eline bırakılmasından daha acı ne olabilirdi ki? İşte Ahıskalılar bu büyük acıyı 1944 yılında yaşadı. O acı “*Vatansız*” kalmaktı.

14-18 Kasım 1944’te Sovyet raporlarına göre 91.095-96.000 kişi yük vagonlarına doldurularak Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’a sürgün edilmiştir (Demiray, 2012 s.4).

O yılları yaşayan şairler, acılarını ve vatansız kalma endişelerini ağıtlarla anlatıyorlardı:

*Her milletin var yuvası, yurdi,
Meşesinde vehşisi, çakkali, gurdi...
Sabıhsız sürmeye hazırdır ordi,*

Diyah vatan, Yaradanım! Mikayıl Badalov
(s.230)

*Sene kırk dört sonbaharda,
Şerbetimiz zehir oldu.*

*Ahıska’yı düşman bastı,
Köy kasaba viran oldu.* Ali Paşa Veyselöğlü
(s.232)

*Zalim Moskof harap etmiş köyümü,
Bağlarına baykuş konmuş AHISKA’M.
Nerde evim, nerde komşu, akrabam?
Bak kurumuş kınalarım AHISKA’M.*

*Köyüm Sakudabel, ismi silinmiş,
Binaların duvarları delinmiş.
Cami ile okulum da yıkılmış,*

Viraneye dönmüş köyüm AHISKA’M. Ramiz Kalemkuş (s.227)

Rusların 1944’te, bütün Ahıskalıları vatanlarından Orta Asya’ya sürgüne gönderdiği yılların acısını gören ve şimdi Kazakistan-Almatı’da yaşayan şair Ali Paşa Veyselöğlü, Gökcek Abdulkızı ve Fahriye Nene, anılarını hüznle anlatırlar:

1944 yılı kasım ayınının 13. gecesini askerler kasabanın etrafını sararak kimsenin kasabandan çıkmasına izin vermediler. Gürcü bir komiser yüksek bir sesle Sovyetler Birliği Başkanı Stalin’in, Ahıska Türklerini sürgüne gönderilmesini emreden talimatını okudu. Kimsenin soru sorma hakkının olmadığını, aksi hâlde öldürüleceğini söyledi. Halk

büyük bir korku içindeydi (Ali Paşa Veyselöğlü).

Vagonlar ağzına kadar doldurulmuştu. Aileler dağılıyordu. Anne başka vagona, baba başka vagona, çocuklar başka vagona... Hepimiz nereye gittiğimizi bilmiyorduk. Aynı vagona binenler şanslıydı (Fahriye Nene).

Trenlerde hem açlık hem de hastalıklar çoğaldı. Ölenleri ise trenlerden atıyorlardı. Cenazelerimizi bile göremedik (Gökcek Abdulkızı).

Daha onlar vagonlara binmeden evlerine Ermeni ve Gürcü aileler, Ruslar tarafından yerleştirildi. Ahıskalılar ise insanlığa sığmayan bir şekilde vagonlara dolduruldu. Aileler değişik vagonlara bindirildi, dağıtıldı: Baba başka ülkeye, anne başka ülkeye, evlat başka ülkeye (Veyselöğlü, 2008, s.54-55).

Artık Ahıskalıların ne evleri ne camileri ne de vatanları kalmıştı.

Ağıtlarda bu insan dışı muamelenin ve özellikle tren motifinin şairler tarafından ayrıntısıyla anlatıldığını görmekteyiz:

*İki saat mühlet verdi,
Vatanımız elden gitti.
Köle gibi bizi sürdü,
Gün bize mahşer oldu.*

*Doldurdular vagonlara,
Âhımız kalmaz onlara.
Milletimiz âh u zârda,*

Nice bini dertten öldü. Ali Paşa Veyselöğlü
(s.228)

*Sürgün treni bu, gelmiş köyüme,
Çoluk çocuk figan eder kime ne?
Falaka ile bindirdiler vagona,
Kardeşlerimi gördün mü sen AHISKA’M.*

*Ayırıldılar kardeşleri kardeşten,
Anayı oğuldan, kızı babadan.
Yardım eyle bize Ulu Yaradan,
Feryadımızı duymadın mı sen AHISKA’M.*

Ramiz Kalemkuş (s.227)

*Ben Ahıska’yım, ellerin hasırıyım,
Orta Asya çöllerinde sürgünler sevdasıyım,*

*Tütmeyen ocaklarda, elleri koynunda,
Binlerce ananın kara yasıyım.* Yunus Zeyrek
(s.233)

*Amcam nerde, dayım nerde?
Telef oldu trenlerde.
Aramızda sonsuz perde,
Her birimiz başka yerde.* Yunus Zeyrek (s.228)

*Garları yara yara,
Tütsüleyir gatarlar.
Bu gara vagonlardan,
Ölenleri atarlar.* Şahismayıl Adıgünlü (s.226)

*Edrefimiz esger, vagona binduh,
Orta Asiya meskenimizdur bilduh.
Ac-susuz aylarınan yollarda galduh,
Günümüz-günahımız ne idi Yaradanım!* Mikayıl
Badalov (s.236)

Ahıskalıların acı dolu günleri bitmiyordu. Haftalar süren yolculuktan sonra Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ücra yerlerine yerleştirildiler. Ama onların gittikleri yerlerde de huzurlu bir hayatları olmadı. Hep ezildiler, hep hor görüldüler. Yine de kültürlerinden hiç taviz vermediler (Ali Paşa Veyselöglü).

*Kesduh gurbanlari, tutduh orocı,
Budur İslamiyet'in en büyük borci.
Görecek günlerimiz olmasın aci,
Geze-geze Yaradanım!* Mikayıl Badalov (s.236)

*Mülazimoğlu der, bu dert çok yaman,
Türklüğümle gurur duydum her zaman.
Seni görmek için çektim el aman,
Görmek ister seni gözüm AHİSKA'M.* Ramiz
Kalemkuş (s.227)

Stalin'in ölümünden üç yıl sonra (1956), sürgüne giden milletler serbest bırakıldı. Artık herkes vatanlarına dönebileceklerdi. Ancak, Ahıskalıların dönecekleri vatanları yoktu. Şimdi o güzel yerlerde Gürcüler ve Ermeniler vardı (Veyselöglü, 2008, s.65). Ahıskalıları, çaresiz

buldukları ülkelerde yaşamlarını devam ettirdiler.

Serbest olmalarına rağmen vatanları yoktu. Bu vatansızlık acısı da ağıtlarda anlatıldı:

*Ali Paşa destan düzdü,
Tamam, doğruyu yazdı.
Duyun siz de Türk kardeşler,
Gurbet bize mekân oldu.* Ali Paşa Veyselöglü
(s.232)

*Mükayıl heç de yerin görmedi,
"Ana Vetən" deyib, ömür sürmedi.
Gezib, görüb aylennən gülmedi,
Meskenden Mekanacan, Yaradanım!* Mikayıl
Badalov (s.236)

*Yurdum yuvam ele kaldı, viran oldu,
Azğur, Ahırkelek, Kobilyan talan oldu.
Zaman geçti, yüz yıl oldu,
Tarihim, şerefim kardeş elinde yalan oldu.* Yunus
Zeyrek (s.232)

3. 1989 Fergana Olayları:

Ahıskalıları için en taze acı 1989 Fergana olaylarıdır.

"Ahıska Türklerinin durumu 1989 yılından sonra fenalaşmaya başladı. Kâfirler, asırlar öncesi süregelen planları ile din kardeşleri arasında nifak sokmaya çalıştılar. Kandırılan Özbekler Ahıskalıların üzerine saldırdılar. Din büyüklerinin uyarılarına rağmen büyük katliamlar oldu." (Veyselöglü,2008. s.77)

"Fergana'da binden fazla evin nâmalum sebepten yakılıp yıkılması, 300'den fazla günahsız insanın ölümü, binlerce kadına, çocuğa ve yaşlıya yapılan işkenceler ile dehşet verici olaylar Fergana bölgesinde 20 bine, Özbekistan'da 100 bine yakın Türk'ün sürgünü ile sonuçlandı." (Türki-Piriyeva,2009, s.184)

Bu olaylardan sonra Ahıskalıları Özbekistan'dan başka ülkelere göç ettirildi. Fergana olaylarındaki acılara da yine şairler tercüman oldu:

*Özbek ülkesinde dökülen kan benim,
Fergana Vadisi'nde ansızın hançerlenen.
Gözü yaşlı, gönlü yaralı mihman benim.* Yunus

Zeyrek (s.228)

1944' te Özbek Eli'ne(İl'ine) sürüldüler,
Orda da fazla görüldüler.
1989' da öldürüldüler,
Ve yine sürüldüler... Yunus Zeyrek (s.233)

Fergana, fergana boyandın gana,
Türklere zulm ettin, gasdettin cana.
Evladını yitirmiş nece bir ana,
Yandırdun yanasın sen Fergana! Mehyar
Ahmedoğlu Varhanlı (s.237)

www.datub.eu bilgilerine göre 1989 yılından sonra Türkiye'ye gelen Ahıskalılar önce Iğdır'a yerleştirildi. Oradan değişik illere yerleştiler. Son iki yıl içerisinde de Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla Ukrayna'dan Türkiye'ye Ahıskalı aileler getirildi. Erzincan'a yerleştirildi.

Şimdi ise Ahıskalılar için *vatandaşlık hakkı* gündemde. Belki onlar için vatan, artık *Türkiye* olacak. Onlar da yeni vatanlarında artık *ağıt yakılan değil türkü söylenen* günleri yaşayacaklar.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Kıyas, 1995, Ahıska Türkleri, Ankara,
BADDELEY, John F. 1989, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*.
Çeviren S. Özden. İstanbul: Kayıhan yayınları,
BAYRAKTAR, Rasim, 2000, Ahıska-Çıldır, İstanbul
DEMİRALAY, Erdinç, 2012, Anavatanlarından Sekiz Ülkeye
Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri, Ankara
ELÇİN, Şükrü, 1990, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, Kültür ve
Turizm Bakanlığı Yayınları
ETYEMEZ, Ramazan, 2016, Ahıska Türkleri Folkloru Üzerine Bir
Araştırma (Kazakistan-Almatı Bölgesi), Danışman: Yrd. Doç.
Dr. Mehmet ÖZÇELİK, Yüksek Lisans Tezi, SDÜ Türk Dili
ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Isparta.
GUSAYNOV, Ali Abbasoğlu, 2005 "Ahıska Türkleri Folklorunda
Sürgün Yıllarını Anlatan Motifler" Bizim Ahıska Dergisi, Sayı:
3.
HACILI, Asif, 2007, Geribem Bu Vetende, Bakü.
HACILI, Asif, 2009, Ahıska Türkleri Vatan Bilgisi, İstanbul.
Hans Kohn, (1982), Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, Çeviren: Agah
Oktay Güner, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s. 12.
KARA, Adem, 1828-29 Osmanlı - Rus Savaşı Ve Anadolu'da Alınan
Tebirler.
MAMAŞLI, M. Kuzu, 1966, Kars İli Dergisi, Sayı 5 .

- TÜRKİ, İbrahim, 2007, Ahıska Türklerinin Tarihi, Edebiyatı ve
Aşıklarının Kısa Antolojisi, Çimkent.
TÜRKİ, İbrahim- PİRİYEVA, Sevil, 2009, Ahıska Türklerinin Tarihi,
İslam ve Aile Durumu Ansiklopedisi, Çimkent/ Kazakistan.
VEYSELOĞLU, Ali Paşa, 2008, Vatan ve Gurbet, Almata.
ZEYREK, Yunus, 2001, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara
W. E. D Allen, *Kafkas Harekâtı- 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırlarındaki
Harplerin Tarihi*, Ankara 1966, s. 24;

Arşiv, Antakya Şer'iyye Sicil Defteri, Defter No: XX.

www.datub.eu

KAYNAK KİŞİLER:

- ALİ PAŞA VESYELOĞLU: 93 yaşında, Emekli, Şair Belbulak Köyü,
Almatı-Kazakistan.
FAHRİYA NENE: 75 yaşında, Belbulak Köyü, Almatı-Kazakistan.
GÖKCEK ABDULKIZI: 77 yaşında, Belbulak Köyü, Almatı-
Kazakistan.

DİL SAKLARS SA KLASIN

Anıt gibi dikilir, hep karşımda dururdu,
Bakışırken göz göze, şu kalbimden vururdu,
Bazen sessiz sedasız, toprak gibi kururdu,
-Kader çekmiş ipimi, sert bağlarsa bağlasın,
-Yağmur yağar üstüme, sel çağlarsa çağlasın!

Kalbimin körfezinde, sesi gelir uzaktan,
İpek gibi saf temiz, çıkacaktır kozaktan,
Aşk menzili çok uzun, Rabbim korur tuzaktan,
-Hiç sönmeyen kor ateş, hep dağlarsa dağlasın,
-Hasretinden bu gözler, çok ağlarsa ağlasın!

İnandı mı bir kere söyleneni kanarlar,
Aşk kazanı büyüktür, ömür boyu yanarlar,
Buz tutar yürek bazen, kor ateşte donarlar,
-Arı gibi dolaşıp, çiçekleri koklasın,
-Her zaman gelmezse de, ara sıra yoklasın!

Kalırsan yapayalnız, kimse girmez araya,
Yarın olur denizler, çıkamazsın karaya,
Köreltilir duygular, tuz basılır yaraya,
-Kalbimin yapı taşı, sen örülmüş tuğlasın,
-Bozulan şu dünyamın, dengesini sağlasın!

Bir gün gelir sıkılır, beklemekten yorulur,
Som altından yapılan, kalp tahtına kurulur,
Hayatımın sonunda, aşkın tadı sorulur,
-Tanıdıkça İnsanı, suçsuz deyip aklasın,
-Aşk kalbimde gizlidir, dil saklarsa saklasın!

Hüseyin Hakan KURTARAN

Azerbaycan'ın millî kahramanlarından biri Mübariz İbrahimov'dur. Bununla ilgili bir kitabı hazırlayan yine Azerbaycanlı yazar Doç. Dr. Feride Leman Hanımefendidir. Bu değerli kitabı Türkçeye çeviren de Tamilla Abbashanlı- Aliyeva'dır. Editörü de eğitimci yazar Muharrem Kubat'tır. Azerbaycan'ın millî kahramanı Mübariz Ağakerim oğlu İbrahimov'un ölmez ruhuna armağan etmişlerdir. Bu kitabı nasıl elime ulaştı? Buna kısaca değinmek istiyorum. Tamilla Abbashanlı halen Eskişehir Osmangazi Üniversitesinin Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Batı Dilleri ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanıdır. T. Abbashanlı'nın sanat ve edebiyatla ilgili çalışmalarını sanat, kültür dergilerimizde zaman zaman görüyor ve yazılarını keyifle okuyoruz. Çalışkan, üretken bir yazarımızdır.

Geçmiş aylarda 17 Ekim 2015 günü Ankara'da gazeteci yazar İsa Kayacan'ın birinci ölüm yılında geniş kapsamlı bir programla anılıyordu. Ben bu anma töreni ile ilgili bir yazımı çeşitli sanat ve kültür dergilerinde ve internet ortamında Milliyet Blog'ta yazmışım. Sevgili İsa Kayacan'ı bir kez daha rahmetle anıyorum. İşte böyle bir günde Azerbaycanlı yazar ve halen Eskişehir Osman Gazi Üniversitesinde öğretim görevlisi bulunan Tamilla Abbashanlı Aliyeva imzalı olarak bana armağan ettiler. Aynen şunları yazmışlar: Çok değerli Abdülkadir Güler Hocamıza, size sağlıklı uzun ömürler dilerim. Bu kitabı, unutulmaz yazar İsa Kayacan'ın 1. ölüm yıldönümü günü anısına sizlere armağan ediyorum. Ankara-17.10.2015 diyerek imzalamışlardır. Epey zaman oldu bu kitap evimde, kitaplığımın bir köşesinde onurla duruyor. Geç de olsa bu Azerbaycanlı millî kahramandan söz etmek istiyorum.

Bilindiği gibi Karabağ'ın özgürlüğü için savaşlar yapılıyor. Azerbaycanlı yiğit Mübariz de gönüllü olarak bu savaşa katılmak istiyor. Bu kahraman genç delikanlı savaşa gitmeden önce anne ve babasına bir mektup yazıyor ve mektubunda aynen

şunları yazıyor:

Canım annem babam. Beni özlemeyin. İnşallah cennete görüşeceğiz. Bana bol bol dua edin. Vatanın zor gününde artık yüreğim sabır edemiyor. Allah için bunu etmeliyim. En azından yüreğim serinlik tapar (bulur). Şehit olana dek bu şerefsizlerin üzerine gideceğim. Şehit olsam - ağlamayın. Aksine sevinin ki, o mertebeye yükseldim. Allah'a ibadetlerinizi dakik olarak yerine getiriniz. Sadaka verin. Seyit nevesi (torunu) olarak bunu etmeliyim. Allah büyüktür, vatan sağı olsun. Hakkınızı helal edin. Oğlunuz Mübariz.

Tabi bu satırlardan sonra Mübariz İslamov Karabağ'da kahramanca savaştıktan sonra şehitlik mertebesine yükseliyor. Kitabın yazarı Doç. Dr. Feride Leman açık, sade ve anlaşılır Bir Türkçe ile yazıyor. Kitabının bir bölümünde annesinin ağzından manilerle, türkülerle eserine ayrı bir renk ve zenginlik katıyor. Bir yerinde aynen şunları yazmadan geçemiyor:

*Oğluma ozan ağlar
Talihin yazan ağlar
Yakasız gömlek dikip
Mezarın kazan ağlar.*

Yazar Şehit Mübariz'den söz ederken onun da bazı acıları vardır. Evlat acılarının çok zor olduğunu vurguluyor. Ve şunları ekliyor: "Bu satırları yazarken gözyaşlarım nisan yağmuruna döndü. Mübariz, anne atası, kardeşim Tofik gözlerimin önüne geldiler. Çok zordur evlat acısı çekmek. Evlat derdi ağırdır" diyor ve şu manilerle yazısını süslüyor:

*Bu dağlar tala dağı
Bürüyüp lala dağı
Her dağı çekmek olur
Çekilmez bala dağı.*

*Azizim yara sızlar
Bilmem ki, nere sızlar
Yaralının derdini
Ne bilir yarasızlar.*

*Aziz-iyim su yazda
Bu bağlamış ayazda
Gül yüzüne hasretim
Öten yaz da, bu yaz da...*

Sözün özü Doç. Dr. Feride Leman Karabağ'da gönüllü olarak savaşa giden ve kahramanca şehit düşen bir Azerbaycanlı yiğidin öyküsünü anlatıyor ve bir yerde ailesini bu şekilde teselli ediyor.

Mübariz Ağakerim Oğlu İbrahimov'a Azerbaycan'ın millî kahramanı adının verilmesi hakkında bazı devlet büyüklerinin görüşleri de şöyledir:

İLHAM ALİYEV: Azerbaycan Respublikasının müstakilliği ve arazi bütünlüğünün korunmasında müstesna hizmetine ve gösterdiği reşadete göre Astsubay Mübariz Ağakerim Oğlu İbrahimov'a Azerbaycan'ın millî kahramanı adı verilsin (ölümünden sonra).

Bir başka manide:
*Mert anadan mert oğul
Yada ağa, merde kul,
Korkak töhmet getirir,
Baş yücedir mert oğul...*

*Menekşenin ağı var
Çöle çıkma yağı var
Gel bana değme felek,
Bende oğul balı var...*

Kitabın bir başka bölümünde kitapla ilgili bazı resimlere ve yazarların görüşlerine yer vermişlerdir. Adı geçenlerin sadece adını yazıyorum: *Muharrem Kubat, Feyzi Halıcı, Bahar Halıcı Gökçiliz, Müzeyyen Buttanrı, Halil Buttanrı, Tamilla Abbashanlı Aliyeva, Hasan Akar, Cavit Aydın, Huriye Saraç, Ferit Yıldız, Mevlüt Kaplan, İsa Kahraman, Şerife Gündoğdu, Elnure Kadirova, Regina Höfer, Mirza Aliyev ve Yadigar Tengerürtlü.*

Bize bu eseri kazandıran Doç. Dr. Feride LEMAN, Azerbaycan Yazarlar ve Gazeteciler Birliği üyesidir. Bugüne değin 40'tan fazla kitaba imza atmıştır. Türkiye ve İran Cumhuriyetlerinde düzenlenen birçok sempozyumlara sanat ve kültür etkinliklerine katılmıştır. Azerbaycan'da yayınlanan

birçok kalburüstü gazete ve dergilerde başyazar olarak yazıları yayınlanmıştır. 1997 yılında Sevil Kadınlar Meclisi Şiir Sanatı Kulübü başkanı olmuştur. Katıldığı yarışmalarda birçok ödüller almıştır. F. Leman, Azerbaycan Disporası, Türk Marşı ve Azerbaycan'da faaliyet gösteren sosyal ve toplumsal televizyonların yazarıdır. 2008'de Hacc ve 2009'da Kerbela ziyaretlerinde bulunmuştur. 2013 yılında Azerbaycan kültürüne vermiş olduğu hizmetlerinden dolayı Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından büyük ödüle layık görülmüştür. 2014 yılında Eskişehir'de düzenlenen Uluslararası Çocuk Sempozyumuna davet edilmiş ve Azerbaycan Çocuk Edebiyatı konusunda bir bildiriyle konuşma yapmıştır.

Bu Azerbaycanlı kahramandan söz ederken yörenin folklorik deyiş ve manilerinden yararlanıyor ve eserine ayrı bir çeşni ve değişik bir renk katıyorlar. Şu aşağıdaki manilerde olduğu gibi:

*Kara at sağlı kalsın
Tüfegi yağlı kalsın
Seni vuran düşmanın
Kapısı bağlı kalsın*

*Yücedir boyun senin
Olmadı toyun senin
Kurşun değen su ister
Kim vurdu suyun senin...*

Hasılı kitap zevkle okunuyor. Azerbaycanlı yiğit ve ölmez destanlaşan kahraman MÜBARİZ İBRAHİMOV'dan söz ederken Azerbaycan'a has folklorik manilerden de söz ediyorlar. Bu da elimizdeki yapıt için ayrı bir zenginlik kaynağı olmuştur.

Kitap tertemiz bir kapakla ve düzenli bir baskı ile 2015 yılında Eskişehir'de yayınlanmıştır. 114 sayfadır. Değerli yazarı Doç. Dr. Feride Leman ve bu kitabı Türkçeye çeviren, bana armağan eden Tamilla Aliyeva'ya teşekkür ediyor, daha nice böylesine kalıcı eserlere imza atmalarını diliyorum. Azerbaycan'ın millî kahramanı Mübariz İbrahimov'u da saygıyla ve rahmetle anıyorum. Mekânı cennet olsun diyorum.